

Forord

I 1999 markerte Tromsø sameforening at det er 30 år siden foreningen ble stiftet. I dette skriftet vil vi belyse noen av de aktivitetene foreningen har bidratt med i forhold til samiske spørsmål i Tromsø og omeng. I skriftet har vi også valgt å publisere flere av foredragene som ble holdt under det samiske rettighetsseminaret i oktober 1999 i regi av Tromsø sameforening. Vi håper skriftet er med på å motivere til et fortsatt samisk kulturengasjement i Tromsøområdet.

Den kulturelle virksomheten har hele tida vært bærende for arbeidet i foreningen, samtidig som de kulturelle og politiske delene i sameforeningen er like viktige og forutsetter hverandre. Viktige duodji-tradisjoner vedlikeholdes gjennom f.eks. kofte-, vevings- og skinngarvingskurs. Barnesamlingene gir barna kjennskap og mulighet til å delta i tradisjonelle samiske kulturytringer, samtidig som disse aktiviteter settes inn i en urban bykontekst som barna er en del av. Derfor har vi valgt å starte ut med en kort presentasjon av det samiske barnesamlingsarbeidet i regi av foreningen. De som arbeider med dette gjør en stor frivillig innsats, og leder for gruppa er Anita Lervoll. Festivaler som NANA og større internasjonale seminarer og konferanser, setter Tromsø på det internasjonale urfolkskartet. Den kulturelle delen utgjør en grunnpilar i vår virksomhet. I denne anledning blir det dermed naturlig å fokusere på det første større internasjonale urfolksseminaret som ble avholdt i Tromsø i regi av sameforeningen i 1984. Og det er selveste primus motor i det samiske kulturarbeidet i Tromsø- kunstner og kulturarbeider Hans Ragnar Mathisen som gir oss et innblikk i hva som skjedde under dette første urfolksseminaret.

Tromsø sameforening er også en viktig samepolitisk aktør, og spilte en viktig rolle allerede da den ble etablert. Den utgjorde en del av samebevegelsen som etterhvert fikk større gjennomslagskraft. Et bidrag til denne utviklingen ble lagt i perioden mellom 1945 og 1965. Historiker Regnor Jernsletten gir derfor et interessant historisk bidrag i sin artikkel om de såkalte "samevennsforeningene".

Som en lokal samepolitisk aktør mener vi det er viktig å bidra til den etterhvert så omfattende debatten om samiske rettigheter. Et slikt bidrag er publiseringen i dette skriftet av flere av

foredragene som ble holdt på et større samisk rettighetsseminar i oktober 1999. I sitt foredrag om reindriftens rettsgrunnlag understreker Kirsti Strøm Bull at det sentrale spørsmål når det gjelder reindriftens rettigheter, er grunnlaget for reindriftens rett til bruk av arealer. Samisk bruk er også temaet for Bjørn Bjerkli som snakker om samisk bruk i forhold til fast bosetting, nærmere bestemt Svartskogen i Manddalen.

I tillegg arbeider Tromsø sameforening i forhold til Tromsø kommune for å styrke det samiske i kommunen. Derfor utgjør den kulturelle og samepolitiske aktiviteten en helhet. Verken kultur eller samepolitikk får på denne måten lov til å bli en sektor hvor man mister sammenhengene ut av syne.

FORORD	1
BARNESAMLINGER I TROMSØ SAMEFORENING	4
av Anita Lervoll	4
URBEFOLKNINGSDAGENE '84 – TROMSØ SAMEFORENING SOM PÅDRIVER I LOKAL URFOLKSAKTIVISME	5
Av Hans Ragnar Mathisen	5
SAMEVENNENES TIDSALDER: 1945-1965	9
Av Regnor Jernsletten	9
GRUNNLAGET FOR REINDRIFTENS BRUK OG RETTIGHETER	17
Av Kirsti Strøm Bull	17
HVORDAN SKAL VI FORSTÅ SAMISKE BRUKSFORMER?	29
Av Bjørn Bjerkli.	29
SAMEPOLITIKK ETTER RETTIGHETSSAKEN	43
Av Silje Karine Muotka	43

Barnesamlinger i Tromsø sameforening

av Anita Lervoll

Tromsø er etterhvert blitt et møtested for samer fra ulike områder. Spredt rundt i byen bor det mange barn med samisk tilknytning. Derfor har Tromsø sameforening sett det som viktig å skape møteplasser hvor foreldre og barn kan treffes for å være sammen om det samiske språket og kulturen.

I løpet av de siste årene er det arrangert en rekke "samlinger" som er blitt naturlige møtesteder for flere familier. Vi har arrangert grillturer, isfiske, juleverksted, eventyrstunder og ulike duodji-aktiviteter. Intensjonen bak dette er blant annet at samiske barn skal få muligheten til å bli bedre kjent med hverandre og den samiske kulturen både gjennom lek og organiserte aktiviteter. Samlingene er selvfølgelig ikke et tilbud som er forbeholdt samer, alle som ønsker det, er hjertelig velkommen til å være med. Vi mener at et slikt møtested hvor det samiske "synliggjøres" i møte med andre, vil være med på å skape forståelse, toleranse og respekt mellom mennesker. Vi vil på denne måten bidra til å skape noe positivt knyttet til det samiske.

Samlingene er blitt til ved at frivillige medlemmer i Tromsø sameforening har påtatt seg ansvaret for å arrangere disse. I flere år har en gjeng med ivrige barn og foreldre møttes i helger til ulike aktiviteter, og med masse ideer om mer vi har lyst til å ta fatt på. Siden høsten 1999 har aktivitetene intensivert, og nå møtes vi hver tirsdag kl. 17.30 på Arctic Gallery. Hittil har vi startet opp med samisk barnekor, og vi driver på med ulike duodjiaktiviteter kombinert med språkbud. Vi regner med å utvide "virksomheten" etterhvert. Vi ønsker å ta del i det langsiktige arbeidet med å sikre den samiske kulturen og språkets overlevelse, og føler at vi gjør en god jobb gjennom nettopp slike samlinger.

Vi er avhengig av økonomisk støtte. Dette har vi fått fra Samisk kulturråd og Samisk kulturminneråd, Lokal Agenda 21. Vi vil også i framtida være avhengige av at frivillige stiller opp for å hjelpe oss, og retter herved en stor TAKK ! til alle de som har engasjert seg i dette viktige arbeidet. Vi gleder oss til å møtes igjen, og ønsker både nye og gamle deltakere, barn i alle aldre hjertelig velkommen!

URBEFOLKNINGSDAGENE '84 – Tromsø sameforening som pådriver i lokal urfolksaktivisme

Av Hans Ragnar Mathisen

1984 - et år i historien, et år i folkenes liv, også samefolkets. Men også tittelen på en bok, en fremtidsvisjon, som for såvidt fortsatt er aktuell. «1984» George Orwells dystre beskrivelse av Systemets og Statens knusende seier over Menneskeligheten.

Det var på bakgrunn av dette at vi i RSS bestemte oss for å arrangere URBEFOLKNINGSDAGER '84, som et alternativ til den dystre undergangs-stemningen man kunne forvente dette året. Et alternativ og en utfordring. Selv om dette var det første internasjonale urfolksarrangement i Tromsø med samer som arrangører, hadde vi hatt tidligere kontakter og erfaringer. Flere av oss var til stede på WCIP første Generalforsamling i Port Alberni, British Columbia, Canada i 1975. Verdien og nytten av at urfolk fra forskjellige verdensdeler møttes var endelig noe vi kunne erfare og realisere.

Men på det organisatoriske plan tårnet vanskelighetene seg opp, og som i Girun/Kiruna i 1977 viste det seg at mange konkluderte med at størst utbytte og inspirasjon ikke kom fra de formelle forhandlinger, men fra de mer eller mindre organiserte kulturelle og sosiale møter som fant sted om ettermiddagene og kveldene, i form av seremonier, dans, teater, musikk, og direkte møter på gruppe og individ plan. Sterke bånd og sterke opplevelser av samhold og fellesskap på tvers av store og verdifulle forskjeller ble knyttet.

Vi kombinerte derfor det formelle med det kunstneriske og kulturelle. Vi arrangerte et seminar med innlegg fra representanter fra Inuit (Kallaallit Nunaat), Dené (Canada), Kataljanere (Catalunja, Espania), og urfolk i Sørøst-Asia, representert ved Nagafolket. Urbefolkningsdager '84 som varte fra fredag 27.11. t.o.m. søndag 2.12., hadde et temmelig ambisiøst, men, variert program som vi med svært få unntak klarte å følge.

Det hele ble åpnet av daværende formann i Norske Samers Riksforbund, Ole Henrik Magga. Etter han holdt Nils Jernsletten fra Romssa Sami Searvi foredrag om urbefolkningenes rolle i verdenssamfunnet, etterfulgt av en presentasjon av deltakerne fra Nagaland, Canada Kalaallit Nunaat og IWGIA. Første dag avsluttet med Aqqaluk Lynges film "Da myndighetene sagde stop!" Dette fokuset ble fulgt opp dagen etter av Hans Pavia Rosing, fra Inuit Circumpolar Conference gjennom et foredrag om inuittenes organisering. Aslak Nils Sara fra Sámi Instituhtta tok så opp spørsmålet om samenes rolle i urbefolkningssammenheng. Også fra Sámi Instituhtta tok Alf Isak Keskitalo opp temaet om forskning som identitets-skapende faktor. I likhet med forrige dag, ble denne avsluttet med filmen "Paulus' brudefærd" (1930) av Knud Rasmussen. På tredje dag ble de urfolksrettslige problemstillinger satt i fokus. Først tok Leif Dunfjeld fra Sámi Instituhtta for seg internasjonalt rettsvern for urbefolkninger, videre fulgte leder i Samerettsutvalget – Carsten Smith opp med temaet 'samenes rettslige stilling.' Dagen avsluttet med konsert med tradisjonell urfolksmusikk fra Nagaland, Canada, Kalaallit Nunaat og Sápmi.

Urbefolksdagene '84 hadde også et barneprogram med Sámi Mánaidgárdi og Sámeskuvla Málatvuomis. Fjerde dagen inkluderte et foredrag med minister for Local Government of North west Territories, - James J. Wah-shee, fra Denefolket i Canada, fulgt opp av Teresa Aparicio, IWGIA om urbefolkningene i Latin-Amerka. Så var turen kommet til konsert med Mari Boine Persen, Biret-Elle, Inga Juuso Eira, Ingur-Ante-Ailu Gaup, m.fl. Femte dagen startet med visning av filmen "Den vita renen." Teresa Aparicio tok for seg situasjonen for katalanerne og baskerne i Spania. Paul Anders Simma innledet så om Bottens Museum.

Den siste dagen – søndag var det i Elverhøy kirke, samisk gudstjeneste og kirkekaffe med lysbildeforedrag "Anders Fjellner - «Härjedalssamen som ble Solsönernas diktare» ved Kyrkoherde for Samer Bo Lundmark. Det siste arrangementet var visning av filmen "Skierrri."

Følgende utstillinger, alle på Kulturhuset var del av det åpne programmet:

1. Art by Indigenous People / Kunst av Urbefolkningskunstnere, der følgende regioner og kunstnere var representert: China; Indonesia; Kallaallit Nunat (Grønland): Jessie Kristensen; Sápmi: Aage Gaup, Trygve Lund Guttormsen, Keviselie, Gerd Nilsvik, Lars Pirak, John Savio; Nord-Amerika: Antowine Warrior; Canada: Hupquatchew, George Clutesi, Lloyd Caibaiosai; Nord-Canada: Alookook Ipellie, Henry Napartok, Lucassie Tukuluk, Caroline Qumaluk, Simiuni Sivuarapik, Tivi Angutuqiriq, Leah Qumaluk, Kanayook;

2. Portretter fra den fjerde verden, litografiske portretter av Keviselie
3. Kunstplakater fra Nordamerika, med historisk informasjon
4. Fotos fra forskjellige urbefolkninger i Canada, maori fra New Zealand -, aboriginals fra Australia, naga - Nagaland. Sápmi, Pongshu yami (ved Taiwan), Bali (Indonesia) og Kawthoolei karen (Burma-Thailand).

Som man ser, var dette et allsidig og interessant program, spredt over en hel uke, - en luksus i festivalsammenheng i dag! Programmet vektla både det teoretiske og opplevelsesbaserte, en ideell kombinasjon i urfolkssammenheng.

I ettertid må man undres over at vi klarte å gjennomføre dette, på tross av små bevilgninger, fåtallig bemanning og knapp tid. Arrangementskomiteen som besto av Jorunn Hagan, Hans Tømmervik og undertegnede, som også var produsent og hovedansvarlig, hadde god hjelp fra et lite men, trofast antall unge studenter og frivillige. Vi skal huske på at dette var midt i eksamenstida for studentene. Jeg vet at en av dem kom direkte fra en eksamen til oss, for etterpå å gå til neste. (Begge eksamenene gikk bra, de også). I utgangspunktet hadde vi planlagt å ha arrangementet i august/september, som er både en vakker og værmessig forholdsvis stabil tid i Tromsø, men ble det utsatt.

Dette arrangementet var rettet både mot det samiske miljø, og mot det øvrige miljø i byen og omegn. Gjennom de forskjellige representanter for urfolk og offentlige institusjoner ønsket vi å manifestere samene status som urbefolkning. Og vi ønsket også å markere likeverd for «by-samer», som jo ellers tidligere var blitt brukt nærmest som et nedsettende begrep. Sist, men ikke minst, ønsket vi å markere begynnelsen på et fortsatt aktivt samarbeid mellom samene og andre urfolk basert på den kompetanse og det åpne samfunn som Tromsø-området representerer sosialt og kulturelt. Vi søkte og fikk støtte til å utgi en rapport fra dette arrangementet, og kalte skriftet 'The First Nations.' Her ble alle foredrag trykt, samt oversatt eller med resymé på flere språk. Boka ble godt mottatt og er nå utsolgt.

Senere kom WCIP sin generalforsamling i Tromsø i 1990, og deretter flere seminar arrangert av bl.a. Samisk Senter ved Universitetet i Tromsø. Egne kultur-festivaler som Davvi Suvva var blitt arrangert allerede i 1973 og også i 1994 i Karesuando med stor deltagelse fra samisk og internasjonalt hold. Men i Tromsø ble det ikke arrangert et større kultur-arrangement igjen før i 1997. Nana, International Festival of Indigeous Culture, med undertittel

URFOLKSDAGER '97 ble i praksis en fortsettelse av initiativet fra URFOLKSDAGER '84. Utfordringene er altså de samme: Urfolks kompetanse og erfaringer må få større vekt i den globaliseringen som stadig tiltar i styrke, tempo og intensitet. Hvordan overleve uten å miste de viktigste verdier?

på hurtigruta Kong Harald 09.05.1999

Samevennenes tidsalder: 1945-1965

Av Regnor Jernsletten

Store endringer

Årene mellom 1965 og 1971 er prega av nyorientering i det politiske arbeidet blant samene i Norden. Det kan man for såvidt også si om perioden mellom 1945 og 1965, som denne artikkelen fokuserer på, men de to periodene er forskjellige på mange måter. På 1950-tallet var utfordringa å få stablet på beina samepolitiske organisasjoner, etablere samarbeid mellom dem, formulere politiske målsettinger, og ikke minst - å rekruttere tilhengere. Både i Sverige og Norge ble den statlige samepolitikken endra, ikke minst på grunn av krav fra samisk hold. I Sverige kom nye reindriftslover i 1962 og 1971, og i Norge arbeidet man, som i Sverige, i den første etterkrigstida med en skolereform som førte til niårig grunnskole på 1960-tallet. I Norge var resultatet at fornorskingspolitikken formelt ble avskaffa i forbindelse med en ny grunnskolelov av 1959 og i forbindelse med Stortingets behandling i 1963 av Samekomitéens innstilling fra 1959.

Kontrasten er stor i forhold til 1970-tallet. I 1973 ble Nordisk Samisk Institutt etablert i Guovdageaidnu - et stedsvalg som ikke var sjølsagt den gang. Den politiske aktiviteten på lokalt plan tok seg opp, og innen kulturlivet snakker man om 'den samisk vårløsninga', man fikk en blomstring innen litteratur, musikk og annen kunst. Forutsetninga for denne utviklinga ligger bare delvis i hjemlige forhold, f.eks. i endring i statenes samepolitikk, som bl.a. førte til at det nå ble mulig å søke om penger til samiske aktiviteter. En utvikling som kan minne om den samiske, ser man på samme tid flere steder i verden. Politisk ble disse områdene bundet sammen gjennom en gryende global urfolksbevegelse. Samenes konkrete tilknytning går først og fremst gjennom Verdensrådet for urfolk, som ble dannet i 1975, og hvor samene var med i de forberedende møtene.

Det skjer følgelig sted betydelige endringer i løpet av en tjueårsperiode. Før 1956 kan man knapt snakke om noe samisk samarbeid over landegrensene, sjøl ikke samene i mellom. Kontrasten blir stor til 1978, da samene arrangerer Verdensrådet for urfolk sin andre kongress i Kiruna. Og som sagt, i denne artikkelen fokuserer jeg først og fremst på perioden mellom

1945 og 1965.

Samekulturen

Når man leser diverse møtereferater, foredrag på de nordiske samekonferansene mellom 1953 og 1968, offentlige komiteinnstillinger og blar i arkivmateriale ellers, får man også et visst innblikk i hva de som var engasjert i politikken har tenkt om 'det samiske problemet' (et standarduttrykk fra 1950- og 1960-tallet), og hvordan de har forestilt seg at man kunne bøyte på dette problemet.

Her kan forhistoria til den første samekonferansen i 1953 og etableringa av Nordisk Sameråd i 1956 være instruktiv. Forslaget om å arrangere den første samekonferansen kom opp på et seminar i Stockholm i januar 1952. Deltakerne var eksperter på samisk kultur, og temaet var duodji. Duodji-konferansen må sees i sammenheng med serien av duodji-utstillinger og -seminarer som var blitt arrangert i årene før; på Lillehammer i 1950, i Jokkmokk og i Karasjok i 1951, og altså i Stockholm i 1952.

Et annet område hvor det var etablert kontakt over landegrensene, var de samiske ungdoms/folkehøyskoler som ble oppretta på 1940- og 1950-tallet med skolen i Anár/Enare som den siste i 1953. Skolene skulle lære ungdommen å verdsette sin egen kulturelle bakgrunn, og gjøre dem skikka for det livet de hadde foran seg. På timeplanen var samiske tema som språk, duodji, reindriftslære satt. På samekonferansen i 1953 understreket lederne for disse skolene behovet for å gi elevene praktiske ferdigheter og evne til sosial tilpasning, og for å styrke deres sjølbilde som samer.

Arrangørene av samekonferansen i 1953 var det som biskop Bengt Jonzon kalte 'samiske kulturorganisasjoner,' Sáme-Ätnam i Sverige, Lapin Sivistysseura i Finland og Sámi Searvi/Samisk Selskap i Norge. Alle disse foreningene hadde på dette tidspunktet ikke-samiske formenn.

Av disse foreningene er Lapin Sivistysseura (1932) den mest interessante fordi den dannet mønste for de to andre foreningene da de ble dannet. Den er også den av de tre foreningene

som er grundigst studert (Aikio 1984). Sámi Searvi var riktignok blitt danna av samer i Oslo i 1948, men fikk problemer og ble revitalisert i 1951 - samene sjøl klarte ikke å holde foreninga i gang.

Lapin Sivistysseura (The Society for the Promotion of Sámi Culture) rekrutterte i hovedsak medlemmer blant folk som gjennom forskning, embete eller kirkelig og sosialt arbeid kom i kontakt med samene og som mente at samene var under så sterkt press at det var behov for arbeide aktivt for å bedre deres sosiale og kulturelle situasjon. Den første formannen begrunna foreningsdannelsen ved å si at oppgaven var å redde et helt folk. Lapin Sivistysseura engasjerte seg på en rekke områder, bokutgivelser, kursvirksomhet, informasjonsarbeid, stipend for samisk ungdom som ville ta utdanning, og boligtilbud for samiske studenter i Helsingfors.

Jeg pleier å kalle disse foreningene for samevennforeninger med referanse til lignende foreninger i USA i tiårene rundt 1900, med en fellesbetegnelse kalt the Friends of the Indian - indianervenner. Slike organisasjoner kan også kalles reformorganisasjoner, men som vi så, i 1953 brukte lederen av Sáme-Ätnam betegnelsen 'kulturorganisasjon' om dem.

Jeg nevnte duodji-utstillingene mellom 1950 og 1952. I 1951 hørte de finske samene om at det skulle settes opp en utstilling i Karasjok sommeren 1951 og sørget for å få inn gjenstander fra aktive duojárat. Men det viste seg at det ikke var plass til alt i utstillingslokalet, lokalet var fylt opp av gjenstander som var hentet fra museumsmagasiner. Begrunnelsen de fikk, var at det var nødvendig å vise fram eldre, god brukskunst slik at de som drev med duodji, kunne ha et forbilde å strekke seg etter. En aner en oppfatning om en kultur i forfall. Det samme synet merker en i omtalen av samisk språk, som var i ferd med å dø, at det ble blandet opp med lånnord fra majoritetsspråkene, og at gammel redskapskultur ble borte.

Nordisk Sameråd og samekonferansene kom til å bære preg av det synet som f.eks. Lapin Sivistysseura bar fram om samenes situasjon. Vedtektene ble utforma slik at Samekonferansene kom til å fungere som en møteplass for alle de ulike gruppene som hadde noen interesse i samiske spørsmål, forskere, administratorer, politikere, pedagoger. Programmet var preget av faglige foredrag, og i liten grad av politisk arbeid, det foregikk mest internt i Samerådet, og var derfor neppe like godt kjent blant alle som deltok på

konferansene.

Samekonferansene ble for samene en sosial og kulturell begivenhet, med en solid dose folkeopplysning fra forskerhold. Historie, etnografi, skole- og reindriftsspørsmål fikk stor oppmerksomhet i de faglige foredragene. I de mer politiske prega diskusjonene var man opptatt av mulighetene for å avgrense et landområde som kunne defineres som samisk, og man diskuterte også om det var mulig å bli enig om 'hvem som er same' - dvs. spørsmålet om en ens samedefinisjon i de nordiske land. Disse spørsmålene var nært knytta til engasjementet for å få til en ensarta rettslig situasjon for samene i Norden.

Minoriteten

Sett fra Norge, kom Samerådet i gang mens fornorskingspolitikken fortsatt var offisiell politikk. Signalene fra forskere og embetsmenn i samevennforeningene kunne være vage mht. samepolitiske målsettinger. F.eks. ble det ved omorganiseringa av Sámi Searvi i 1951 sagt at man ikke gikk mot fornorskingspolitikken, men man ønsket å peke på de uheldige konsekvensene av denne politikken. Mange av samevennene kunne dessuten ha temmelig paternalistiske holdninger overfor samene, mens andre var med på ganske radikale forslag i de statlige samekomitéene i Finland (1948-1951) og Norge (1956-1959). De aller fleste av medlemmene i disse to komitéene var med i en samevennforening på ett eller annet tidspunkt. Med såpass sprikende holdninger kunne nok opplysningsarbeid som politisk virkemiddel være en brukbar mellomløsning.

Tidlig på 1950-tallet ble nok minoritetsbegrepet nytta, men da helst for å understreke at samene var en liten folkegruppe i Norden. En mer prinsipiell drøfting av minoritetsbegrepet ser en først på Samerådets og Nordisk Råds felles samerettskonferanse i 1959, og på samekonferansen i 1962. Fordi samene i Sverige fikk sin sameombudsmann i 1962, dreide oppmerksomheten etterhvert mot rettighetsspørsmål i juridisk forstand. Og mot slutten av 1960-tallet dreide fokus seg mot det interne samiske demokratiproblemet, og mot samisk samfunnsplanlegging.

Tenkninga omkring nasjonale minoriteter ser ut til å ha opptatt sameorganisasjonene sterkt.

Impulsene kom fra flere kanter. Den finske samekomitéen av 1951 hadde foreslått ordninger som var inspirert av det som Åland hadde: en konsesjonsordning ved salg av jord for å sikre finlandssvensk språkmiljø og lokal sjølbestemmelse på en rekke områder. Til Samerådets og Nordisk Råds felles samerettskonferanse i 1959 hadde man invitert Helsingfors-professoren Göran von Bonsdorff til å sammenligne samekomitéens forslag med Ålandsordningene. Hans begrepsapparat inkluderte både 'kulturell' og 'territoriell autonomi', og han hadde også kommentarer til komitéens forslag til samedefinisjon. En kan kanskje si at man her undersøkte om den finske og norske samekomitéens forslag var fornuftige og praktisk gjennomførbare.

Nordisk Sameråds arbeidsutvalg diskuterte i mars 1959 samedefinisjonen, bl.a. på grunnlag av et arbeidsnotat fra Thor Frette. I notatet ble frivillig registrering til et minoritetsregister berørt, med henvisning til ordninger som var anerkjent i dansk/tyske grenseregioner. Frette mente likevel at et viktig argument for å holde ved et språkkriterium, slik den finske komitéen foreslo, var at det ville være et argument som folk ville forstå - sammenlign med det jeg tidligere har sagt om forskernes og samevennernes tendens til å oppfatte samisk kultur som knyttet til bestemte kulturtrekk. Om arbeidsutvalgets oppfatning i saka er det vanskelig å danne seg et bilde ut fra referatet, men enkeltmedlemmers oppfatninger kan spores i andre sammenhenger. De varierer noe over lesten 'frivillig tilslutning til et eventuelt sameregister', kombinert med 'objektive kriterier' som reindrift og/eller språk.

Også på samekonferansen i 1962 ble minoritetsbegrepet tematisert. Det i ettertid mest feirede er den norske høyesterettsjustitiarius Terje Wolds foredrag om det folkerettslige minoritetsvernet. Her sammenligna han bl.a. samenes rettsvern med kvenenes rettsvern i Norge, og kom til at samene i folkerettslig forstand utgjorde en minoritet, mens kvenene måtte betraktes som en innvandrerbefolkning. I dag er samenes vern knytta til urfolksstatusen, mens kvenene etter hvert har oppnådd anerkjennelse som nasjonal minoritet i Norge.

Et annet perspektiv ble framført av generalsekretæren i den europeiske mindretallsunionen (FUEN), Paul Skadegård. Lapin Sivistysseura hadde fra 1955 vært medlem av FUEN, og hadde også etablert en rekke internasjonale kontakter som Samerådet hadde stor nytte av på 1960-tallet. Skadegård var gjest på flere av konferansene og inviterte sameforeningene til å

bli med i FUEN. Dette ble endelig avslått av Samerådet i 1968, og ikke lenge etter søkte man kontakter med det vi i dag kaller urfolksgrupper.

Det er derfor ikke urimelig å si at Samerådet aktivt valgte bort minoritetsbevegelsen til fordel for urfolksbevegelsen, men argumentasjonen fra 1960-tallet er ikke helt klar. Det blir den først på 1971-konferansen: Sjøl om det kulturpolitiske programmet som da ble vedtatt bygger på minoritetstenkninga fra 1960-tallet, var det rapporten fra organisasjonsgruppa som understreket hva som skulle bli grunnlaget fra samenes rettighetskrav framover, vår status som urfolk. Organisasjonsgruppa la også grunnlaget for mer ambisiøs lobbyvirksomhet vis a vis de nordiske regjeringene.

Omskiftet

En vil kanskje ha fått det inntrykket av det foregående at de organisasjonene som fantes på 1950- og 1960-tallet, besto hovedsakelig av ikke-samiske akademikere og embetsmenn. Slik er det ikke, men samevennforeningene var de som hadde det best utbygde nettverket både til embetsverk, akademiske institusjoner og til utenlandske tidsskrifter og universitet. Dessuten var reindriftssamenes organisasjoner i ferd med å bygge seg opp, og på 1960-tallet var Svenska Samernas Riksförbund den sterkeste av disse. Nordisk Sameråd strevde hele tida med å få støtte fra samiske lokalsamfunn, og la også samekonferanser til steder hvor de hadde håp om å få igang sameforeninger. I så måte lyktes f.eks. samekonferansen i Tana i 1965.

En kan nesten se dette som et stafettløp: Forbildet for samevennforeningene kom fra Finland på 1930-tallet, reindriftsorganisasjonen ble tidligst sterk i Sverige, det skjedde i første halvdel av 1960-tallet, og på slutten av 1960-tallet etablerer en ny type organisasjoner seg, og det skjer først og fremst i Norge. Vi snakker da om den etnopolitiske organiseringa som gjenoppstår etter en 40-årig dvale i og med stiftelsen av Norske Samers Riksforbund i 1969, altså omtrent samtidig som Tromsø sameforening etableres.

På 1960-tallet var samekonferansene en broget forsamling. Ved sida av samevennforeningene og Svenska Samernas Riksförbund (SSR) og Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL) var det representanter fra lokale sameforeninger i Finland og Finnmark sameråd (1956-1962), et fylkeskommunalt rådgivende organ og forløperen for Norsk

Sameråd.

1971-konferansen representerer et prinsipielt skille i samisk mobilisering. For det første trådte de få samevennene som hadde sittet i Samerådet, definitivt ut. Sáme-Åtnam i Sverige fikk sin første samiske formann rundt 1970, og Sámi Searvi ble omdanna til et lokallag under NSR. I Finland ble det gjort forsøk på å etablere en samisk riksorganisasjon i 1971, angivelig etter forbilde av SSR, men det lyktes ikke. I stedet kom Sameparlamentet i 1973. Samerådet fikk økonomiske problemer, men disse skyldes først og fremst økt aktivitetsnivå og politiske ambisjoner. Samerådet hadde rundt 1970 et svært lite budsjett, det steg til 450.000 FIM i 1978, etter intens lobbyvirksomhet

Det stafettløpet jeg skisserte ovafor kan også sees som en oppbygging av et kunnskaps- og ressursnettverk. Ut fra et menneskerettsperspektiv bygde samevennene opp et organisasjonsnettverk på nordisk nivå, og forsøkte også å knytte an til internasjonale minoritetsorganisasjoner. De bidro også mye til å rekruttere samer til organisert arbeid for egne interesser. Reindriftsorganisasjonene kom med fra starten av, men trengte tid på å bygge seg opp. Reindriftsorganisasjonene passa også inn i statlig politikk fordi de både kunne tjene som hørings- og forhandlingspart i statlig reindriftspolitik. Dette er spesielt synlig i Sverige, hvor samepolitikk gjennom hele dette århundret har vært nærmest synonymt med reindriftspolitik. SSR ble en sterk organisasjon også i Nordisk Sameråd på 1960-tallet.

De etnopolitiske organisasjonene er et relativt seint fenomen; og årsaken til dette kan søkes i flere forhold. For det første ble NRL stifta i en situasjon hvor to retninger sto mot hverandre, reindriftsorganisering eller organisering av alle samer. For det andre var fornorskingspolitikk, og seinere den sosialdemokratiske likhetsideologien med på å vanskeliggjøre organisering; samisk kulturreising ble i begge tilfelle sett som uønska.

Litteratur

Disse spørsmålene lar jeg ligge her, men henviser gjerne interesserte til min artikkel om 'Reindrift, samevenner og samisk etnopolitikk i Norden 1945-1975', trykt i *Stat, religion, etnisitet*, red.: Finstad, Hansen, Minde, Niemi og Tjelmeland. Skriftserie nr. 4, Sámi dutkamiid guovddás - Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø, 1997. ISSN 0804-6093. Der vil du også finne de litteraturhenvisningene som denne artikkelen bygger på.

Jeg har dessuten referert til: Aikio, Samuli 1984: Sámi Cuvgehussearvvi 50 jagi, i boka: BALGGIS/polku: Sámi Cuvgehussearvi 1932-1982 Lapin Sivistysseura. Sámi Cuvgehussearvvi doaimmahusat 44 Lapin Sivistysseuran julkaisuja 44. K.J. Gummerus OY, Jyväskylä 1984. ISBN 951-9076-10-7.

Grunnlaget for reindriftens bruk og rettigheter

Av Kirsti Strøm Bull¹

1 Innledning

Gratulerer med 30 års jubileet. Det er en glede å bli invitert til dette jubileumsseminaret. Og temaet jeg er blitt bedt å snakke om passer bra i lys av jubileet. Jeg vil tro at det har vært diskutert i foreningen i alle de 30 årene den har eksistert.

I disse tiårene har diskusjonen om reindriftens rettigheter dreid seg om spørsmålet om dens rettigheter alene er forankret i lov eller om dens rettigheter er etablert gjennom alders tids bruk. Spørsmålet er helt sentralt for vurderingen av det rettsvern reindriften har. Rettigheter som alene hviler på lov, kan også endres gjennom lov. Hviler bruksrettighetene på hevd og alders tids bruk, er rettsvernet sterkere. Slike rettigheter er beskyttet etter reglene i Grunnloven § 105. Det kan ikke gjøres inngrep i bruksrettigheten med mindre det skjer gjennom ekspropriasjon.

Spørsmålet om reindriftens rettsgrunnlag har betydning i forhold til inngrep utenfra, som for eksempel veibygging, skytefelt, skogplanting, tettstedsutvidelse, nydyrking. Spørsmålet om rettsgrunnlaget har også betydning for den interne regulering av beiteareal mellom distrikt, men også mellom grupper innenfor distriktet. De siste årene har det skjedd en økende erkjennelse av at reindriftens rettigheter hviler på alders tids bruk. Vi har flere Høyesterettsdommer som slår dette fast. Altevann-dommen fra 1968 var i denne sammenheng en milepel.

Også Samerettsutvalget fastslår at reindriftens rettigheter har et rettsgrunnlag som er basert på bruk i alders tid. Samerettsutvalget foreslår en uttrykkelig lovfesting av dette for å synliggjøre rettsgrunnlaget i selve lovteksten. I tillegg foreslår Samerettsutvalget en lovfesting av reindriftens ekspropriasjonsrettslig vern.

"Retten til reindrift har grunnlag i den bruk som har vært utøvd i de områder reindriften har foregått fra gammel tid. Ved inngrep i denne retten skal det ytes erstatning i samsvar med alminnelige ekspropriasjonsrettslige grunnsetninger."

¹ Foredraget ble holdt i anledning seminaret: "Samiske rettighetsområder" i regi av Tromsø sameforening 15. oktober 1999.

Det må her understrekes det prinsipp Samerettsutvalget foreslår lovfestet gjelder allerede idag, men en lovfesting er med på å synliggjøre dette prinsipp, og det er opplagt nødvendig. Selv om Samerettsutvalget slår fast at retten til reindrift hviler på alders tids bruk, drøfter ikke utvalget betydningen av reindriftens rettsgrunnlag og de skranker Grunnloven § 105 dermed setter når det gjelder forvaltningen av grunnen i Finnmark.

Samerettsutvalget synes å mene at hverken dagens regler eller de foreslåtte reglene om forvaltningen av grunnen og naturressursene i Finnmark vil berøre reindriftens rettigheter på en måte som er i strid med Grunnloven § 105. Utvalget understreker at innskrenkninger i reindriftens rettigheter i dag ikke er politisk aktuelt, og at slike innskrenkninger vil være i strid med såvel Grunnloven § 110 a, artikkel 27 i FN-konvensjonen av 1966 om sivile og politiske rettigheter som ILO-konvensjon nr. 169. Denne uttalelsen er vanskelig å forstå. Det skjer jo stadig inngrep i reindriftens beiteområder som utløser rett til ekspropriasjons-erstatning. Og Samerettsutvalget foreslår da også som nevnt en lovfesting av reindriftens ekspropriasjons-rettslige vern. Men hvordan kan da Samerettsutvalget foreslå regler som innebærer at reindriftens bruksrettigheter må vike ut fra en alminnelig interesseavveining, se utkastets forslag § 4-2? Hvor er det blitt av reindriftens ekspropriasjonsrettslige vern?

"Vedtak om avhending etter § 2-2, jf. § 2-7, skal treffes på grunnlag av en samlet vurdering av alle interessene i området. Det skal legges særlig vekt på å sikre naturgrunnlaget for samisk kultur, med næringer og samfunnsliv, herunder om grunnen må anses nødvendig som bruksområde for reindrift eller beiteområde for bufe. Det skal også vurderes om hensynet til natur og miljø, jakt, fiske og friluftsjakter eller andre forhold tilsier at grunnen fortsatt bør ligge til felles bruk."

Bakgrunnen for Samerettsutvalgets forslag og uttalelser kan skyldes at man ikke betrakter reindriftens bruksrettigheter på linje med andre tingsrettslige bruksrettigheter. I NOU 1993: 34 som danner grunnlagsmaterialet for Samerettsutvalgets innstilling, drøfter Rettsgruppa reindriftens rettsgrunnlag. Rettsgruppa synes å skille mellom rettsgrunnlaget for reindriftsretten i sin alminnelighet, dvs. næringsretten, og reindriftens rettsgrunnlag for bruk av areal.

En fokusering på reindriftsrettens grunnlag som næringsrett er ikke det interessante. Det sentrale spørsmål er grunnlaget for reindriftens rett til bruk av arealer. Å spørre om reindriftsnærings rettsgrunnlag er som å spørre om nordmenns rett til å drive jordbruk eller fiske. Det som først og fremst er rettslig interessant, er det rettslige grunnlaget for å drive jordbruk på et bestemt areal eller fiske i et bestemt fiskevann. På samme måte vil det sentrale spørsmål for reindriften være rettsgrunnlaget for å drive reindrift på arealene innenfor reinbeiteområdet. Det er nettopp dette som var spørsmålet i Altevann-dommen. At dette også

idag er det sentrale spørsmål illustreres med all tydelighet i saker fra Røros-området gjennom Korssjøfjell-saken fra 1988 og Aursunden-saken fra 1997 og nå Selbu-saken.

Hvorfor dette fokus på næringsretten som har til følge at man ofte betrakter reindriftsretten som en rettighet av noe spesiell karakter i forhold til andre bruksrettigheter? Jeg skal her søke å belyse dette spørsmålet ved å se på rettshistorien. Nettopp dette spørsmålet sto sentralt for meg i arbeidet med reindriftens rettshistorie i Finnmark i forbindelse med prosjektet om samisk sedvane og rettsoppfatning.

2. *Det rettshistoriske materiale*

Den første lovregulering av reindriften har vi i Lappekodisillen av 1751. Her heter det:

"Saasom Lapperne behøve begge Rigers Land, skal det efter gammel Sædvane være dennem tilladt, Høst og Vaar, at flytte med deres Rehn-Hiorder over Grendsen ind i det andet Rige."

Lappekodisillen stadfester her flyttsamenes bruksrettigheter etablert gjennom alders tids bruk. Det er ikke kodisillen som er etablerer flytteretten, den er bare en kodifisering. Otto Jebens sier følgende om bruken som rettskapende faktor:

"Det er rimelig å anta at bruken opprinnelig er den mest sentrale rettsskapene faktor med hensyn til rettigheter til fast eiendom. Det tenkes da særlig på den regelmessig tilbakevendende bruk fra en gruppe eller eventuelt fra enkeltpersoner gjennom lang tid. Lovgivningens naturlige plass vil i utgangspunktet være at den regulerer de rettigheter som allerede måtte være skapt ved den utøvende bruk, samtidig som lovens bestemmelser eventuelt gir de etablerte rettigheter et mer klarlagt forhold."²

Lappekodisillen er nettopp en slik nærmere regulering av en allerede etablert rettighet. Opp igjennom tidene har flere hevdet at det var Lappekodisillen som var grunnlaget for flyttsamenes rettigheter. Men dette er et syn som først i dette århundre får fotfeste. På 1800-tallet var synet at reindriftens rettigheter hadde et rettsgrunnlag uavhengig av lov og kodisill. I forrige århundre er det mange utredninger som kaster lys over dette spørsmålet.

La meg si noe om disse utredningene, og jeg tillater meg å gi en noe bredere omtale av dette materialet enn det som kanskje er strengt nødvendig. Mitt kildemateriale skriver seg hovedsakelig fra Finnmark og Nord-Troms.

² NOU 1993: 34 s. 33.

Fra 1840-tallet og 70 år utover er det en jevn strøm av utredninger om reindriften i dette området. Det startet altså i 1843 med en svensk-norsk kommisjon som hadde som oppgave å vurdere en revisjon av Lappekodisillen. Formålet var å få en nærmere regulering av forholdet mellom reindriften og jordbruket. I 1852 ble det nedsatt en kommisjon for å regulere de interne forhold i reindriften som følge av grensestengingen.

Kommisjoner ble også nedsatt i 1857, 1866, 1875, 1901 og 1909. Alle disse omfattet reindriften i Finnmark og Troms. Ikke alle kommisjonene resulterte i lover. De fleste av utredningene fra disse lovkomisjonene er gjengitt i Stortingstidende. De enkelte års budsjettforslag knyttet til reindriften gir også til dels detaljerte opplysninger om lokale forhold. De mange lovkomisjoner holdt møter med blant andre reineiere og fastboende. Protokollene fra disse møtene er ikke publisert, men finnes i Riksarkivet, og gir interessante opplysninger. Så langt jeg kan se er arbeidet til disse lovkomisjonene lite påaktet av Samerettsutvalget.

Materialet viser at synet på reindriften som sådan, er avgjørende for hvilket syn man har på reindriftens rettigheter. Dette er kanskje ikke så rart, men likevel viktig å synliggjøre, men fordi mange er bærere av nedarvede holdninger til denne næringen som de ikke alltid er seg bevisst.

3. *Synet på reindriftens rettigheter på 1800-tallet*

Utredninger fra forrige århundre som gjelder reindriften i Finnmark, tilkjennegir et positivt syn på reindriften, og gir uttrykk for en anerkjennelse av dens rettigheter. Reindriftens bruksrettigheter basert på alders tids bruk blir understreket i alle dokumentene fra forrige århundre. Dette kommer til syne ikke bare i utredninger som gjelder forholdet mellom reineierne og de fastboende, men også i utredninger som gjelder den interne regulering. I utredningene erkjennes det at reindriftens bruksrettigheter legger begrensninger på hva myndighetene kan foreta seg, når det gjelder regulering både av interne forhold i reindriften og av forholdet mellom reineierne og de fastboende.

De fleste offentlige utredninger fra forrige århundre gjelder forholdet mellom reindriften og jordbruket. Men nettopp når det gjelder Finnmark har vi flere utredninger som ledet til lovregulering av de interne forhold i reindriften i dette fylket. Det gjelder reguleringen av vinterbeitene gjennom lov av 1854 med diverse tilleggslover. I 1888 ble det for Finnmark gitt lov om regulering av halvøyer og øyer til sommerbeite, om reinmerking og skilling m.v.

Den såkalte Fjellfin-Kommisjonen av 1875 som forberedte loven av 1888 behandlet problemstillinger som er like aktuelle i dag. Utredningen fra Fjeldfin-Kommisjoner viser at reintyveri ikke er noe nytt fenomen, og at reineierne var svært opptatt med å få bukt med dette problemet. Kommisjonen drøftet også spørsmålet om egen domstol for Indre Finnmark.

Men først og fremst var det interessekonfliktene mellom reindriften og jordbruket som var temaet i de fleste offentlige utredningene. Den økte innflytning og kolonisering av Finnmark skjedde i stor utstrekning på reindriftens beiteområder, og satte reindriftens bruksrettigheter under et stadig større press. Et tema som går igjen i alle utredningene vedrørende forholdet mellom reindriften og jordbruket, er spørsmålet om gjerdeplikt for de fastboende og reineiernes erstatningsansvar ved skade på åker og utslåtter. I de første utredningene gav flere av kommisjonsmedlemmene uttrykk for at de fastboende måtte ha en gjerdeplikt, og at et erstatningsansvar for reineierne ikke kunne komme på tale der skade skjedde på uinngjerdet eiendom. Presset fra den økende bondebefolkning vokste, og kravet om et strengt erstatningsansvar for reineierne ble stadig sterkere.

Som nevnt ble det i 1857 nedsatt en reinbeitekommisjon, den tredje på 14 år. Denne kommisjonen skulle se på forholdet mellom flyttsamene og de fastboende. I tråd med denne kommisjonens forslag fremsatte regjeringen forslag om erstatningsansvar for reindriften ved skade på fastboendes eiendom. Forslaget ble imidlertid stoppet i Stortinget som fant at det var alt for strengt overfor reindriften. De foreslåtte erstatningsreglene var imidlertid mindre strenge enn de erstatningsreglene som gjelder i dag.

Næringskomiteen satte foten ned, og formannen her var den betydelige juristen Anton Martin Schweigaard. Komiteen fant det betenkelig å pålegge flyttsamene et strengt erstatningsansvar for beiteskader uten at det samtidig ble gitt reineierne lettelser på andre områder. Man kunne ikke pålegge reineierne et strengt erstatningsansvar hvis det ikke samtidig ble lagt til rette for at reineierne kunne unngå å volde skade. Lovforslaget ble derfor sendt tilbake til departementet. Samtidig ble det satt igang tiltak for å lette forholdene for reindriften i de mest pressete områder i Troms. Flere gårder ble kjøpt av staten. Det ble satt opp gjerder på utsatte områder. Det ble også opprettet et såkalt lappeoppsyn. Det heter at oppsynet bidro til å forhindre sammenstøt mellom bønder og reineiere. oppsynet fikk også i stand forlik ved påståtte beiteskader. Det ble videre vurdert om det var mulig å fordele arealene i Troms mellom reindriften og jordbruket. Tanken var at jordbruket skulle disponere øyene og kystområdet og reineierne fjellområdene. I årene 1869-1874 ble det foretatt en befarings- og

topografisk oppmåling av Tromsø Amt.³ Den gjennomførte kartlegging inneholder mange interessante opplysninger; blant annet er flytteleiene inntegnet. I forbindelse med denne kartlegging ble det også gjennomført en agronomisk beskrivelse av amtet. Beskrivelsen gjaldt "de forskjellige Distrikters Skikkethed for de forskjellige Næringer" og ble utført av "Agronom J. Haukland i Forening med to Lapper som Skjønsmænd".⁴ De to samene var Aslak Mathisen Sara og Lars Jakobsen Hætta. Sommeren 1873 fungerte Henrik Persen Pentha som skjønnsmann sammen med Lars Jakobsen Hætta.⁵

Resultatet av befaringen viste at det i indre Troms var strekninger opp mot riksgrensen, som kunne benyttes av de flyttsamer som først i juni måned flyttet over grensen. Men viddene var for begrensede og for hyppig avbrudt av naturlige hindringer til å kunne komme til at danne noen sammenhengende Lappmark slik man hadde i Sverige. Områdene ble sent bare for sne, og for de reineiere som flyttet først ville det være nødvendig å søke ned til kysten for å finne beite.

Selv om man altså ikke gjennomførte en klart avgrenset deling av amtet mellom de fastboende og flyttsamene, viste befaringen at det likevel var tilstrekkelig areal i Troms til å sikre det eksisterende reintall på ca. 100.000 dyr nødvendig sommerbeite, uten at de fastboendes interesser ble berørt. Ja man mente sågar at det var plass til langt flere dyr, hele 142.000 rein. Men dette forutsatte en frigjøring av områder der reindriftens gamle flytteleier var stengt.

Under arbeidet med felleslappeloven var det omfattende diskusjoner om hvor langt man kunne gå i å regulere flyttsamenes bruksrettigheter av hensyn til den sterkt økende bondebefolkning. Lovgiverne ville gjerne legge forholdene til rette for jordbrukets ekspansjon, og det ville nødvendigvis måtte gå utover reindriften. Lovgiver innså imidlertid at reindriften hevde rettigheter satte sine begrensninger. Ble reindriften gjennom jordbrukets ekspansjon utelukket fra sin beiteområder, måtte den derfor tildeles annen tjenlig beitemark av staten. Det ble i tillegg fastslått at slik mark ikke kunne være gjenstand for inngrep; jfr. felleslappeloven § 27 som hadde denne ordlyd:

"Dersom i noget af Rigerne paa noget vist Omraade ved Kysten eller inde i Landet Renholdet findes at være den Jordbrugende Befolkning i Særdeles Grad til Uleilighed, kan Kongen afgive Bestemmelse om, at saadant Omraade unddrages Lappernes

³ Beskrivelse af Tromsø Amt. Efter de i Anledning af Ordningeen af forholdet mellem Flytlapperne og de Fastboende i Aarene 1869, 1870 og 1872 udførte Krokninger m.m. Den geografiske Opmaaling, Kristiania 1874.

⁴ Op.cit. s. 5.

⁵ Beskrivelse af Tromsø Amt, Anhang II, Agronom Hauklands Rapporter vedkommende Befaringen af Tromsø Amt for Gjennemgaaelse og Bedømmelse af Renbeitestrøgene.

Betesret, mod at der anvises dem fornøden Bestesmark paa andre Strækninger, som dertil kunde ansees tjenlige og som tilhøre Staten. Betesmark, som saaledes bliver Lapperne anvist, maa i den Udstrækning, hvori samme fornødiges til at afgive Bete for de Ren, der Aar om andet derhen føres, ikke underkastes Indgreb ved Rydning, Dyrkning, Sæterbrug eller Græsning af Bofæ. Dog skal det under alle Omstændigheder være det Offentlige uforment i saadan Mark at lade oprydde og dyrke Pladse bestemte til Skydsstationer eller til Herberger for Reisende, og som tilhøre Staten."

For å sikre reindriften nødvendige beiteområder ble det i § 28 videre gitt bestemmelse om at man fra statens side kunne ekspropriere areal til dette formål.

Inntrykket fra utredningene fra forrige århundre er, at selv om lovgiver under presset av den sterkt økende jordbruksbefolkning, ble mer og mer opptatt av jordbrukets interesser, så skjedde lovreguleringen likevel med en forståelse og erkjennelse av reindriftens bruksrettigheter ervervet gjennom alders tids bruk. Man kunne ikke uten videre sette reindriftens bruksrettigheter ervervet gjennom århundrer til side. Diskusjonen i utredningene gjaldt først og fremst reindriftens tilpasningsplikt overfor de nye brukerne av områdene.

En gjenganger i dette utredningsarbeidet var juristen Even Saxlund. Han var på 1840-tallet fogd i Øst-Finnmark og ble senere høyesterettsdommer. Han forsvarte i klare ordelag reindriftens hevdvunne rettigheter, og mente at de som startet jordbruk i reindriftens områder, ikke kunne velte alt ansvar for beiteskader på åker og eng på reindriften. Dette synet legger han også for dagen som Høyesterettsdommer.

4. *Omslaget kommer ved overgangen fra 1800-tallet til 1900-tallet.*

4.1. Lappekommisjonene

Myndighetene var altså ved slutten av forrige århundre stort sett positive til reindriften i Finnmark. I sør, og spesielt i Røros-området, var synet på reindriften meget negativt, og dette negative synet spredte seg etter hvert nordover. Utredningene viser med all tydelighet at synet på reindriften og dens rettigheter er avhengig av om andre sterke grupper har interesser i de aktuelle områdene. Jo større press det blir på reindriftens beiteområder fra andre og sterke grupper, jo klarere vokser det frem et negativt syn på reindriften.

Dette kommer frem i innberetningene fra de tre lappekommisjonene fra slutten av forrige århundre, dvs. Lappekommisjonen av 1889, Lappekommisjonen av 1892 og ikke minst i innberetningen fra Lappekommisjonen av 1897. Den siste omhandlet reindriften fra svensk side som hadde sommerbeite i Norge, og kommisjonen foreslo å forby denne reindriften.

Dette kravet måtte Norge imidlertid oppgi under Karlstad-forliket i forbindelse med unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905.

I innberetningen fra Lappekommissjonen av 1897 gis det et meget negativt bilde av reindriften. Spesielt er det de skadene reindriften gjør på skogen som fremheves. Beskrivelsen gir assosiasjoner til den beskrivelse enkelte i dag gir av Finnmarksvidda, når det brukes ord som forørkning av vidda.

"I Kautokeino Herred, der har engang Furuen voxet i alle Strækninger, langs Elv og Vand. Og nu? Nu tæller man de Stammer, som endnu staar tilbage, ikke i Tylvter, men stykkevis, og et fattig Birkekrat breder sig over de Strækninger, som engang bar grønne Skoge. Lappen og Renen har fuldendt Ødelæggelsen! Ild har herjet, og Renen har ikke skaanet den Gjenvæxt, som maatte spire op af Asken. Furuen er borte, og snart vil ogsaa Birkens Tur komme."

Om furuskogen i Tana heter det:

"Langs Tanaelven, der har i ældre Tider Furuskogen strukket sig længere ud mod Kysten end nu. Det er ikke saa ret længe siden, at den sidste Furustamme faldt ved Masjok - Flytlapperne havde i Aarrækker brugt den som Maal for Rifler! Nu maa man ti Mil og længere op i Landet før man finder Furu og det ikke som sammenhængende Skog."

Om forholdene i Skoganvarre heter det:

"... her er omtrent al gjenvæxt dræbt. Lapperne har i Aarrækker trukket derover med sine Ren, og nu staar Tusinder af hvide spøgelsesagtige Pinder som ligesaa mange Gravkors over den Skog, der blev dræbt i sin fagreste Ungdom. Saa fuldstændig har Ødelæggelsen været, at det nu kun er et Tidsspørgsmaal, naar disse Strækninger gaar over til Birk."

Om forholdene i Altadalen heter det:

"Ogsaa længer op i Altadalen ... gjør Renen aarvist Skade i Furuskogen. Lapperne har for Skik her under Tur til og fra Markedet at stoppe op. Kaffekjedlen frem, Brændevinsankeret prøves, der gjøres Ild op i Furuskoge, medens Renen bindes i Smaafuruen eller slippes løs i Skogen."

Den påståtte skade på barskogen, var begrunnelsen for Lappekommissjonens forslag om at reindriften måtte begrenses, ja rett og slett forbys. Reindriftens skader på skogen var så omfattende at det i seg selv begrunnet begrensninger, selv om reindriften kunne vise til rettigheter basert på alders tids bruk. Kommisjonen foreslo som nevnt forbud mot reindrift fra svensk side, idet denne reindriften bare medførte ulemper og ingen fordeler for Norge.

Reindriften på norsk side skulle derimot inntil videre få bestå, men med de begrensninger som "Landets fortsatte Rydning, Dyrking, Bebyggelse og anden lignende Andvendelse krever".⁶

4.2. *Renbeitekomiteen av 1901*

Samtidig med arbeidet til Lappekommisjonen av 1897 var en annen kommisjon i arbeid, nemlig Renbeitekomiteen av 1901. Dens arbeid gjaldt spørsmålet om fredning av furuskogen i Finnmark. Også denne komiteen uttrykte bekymring for reindriftens skader på skogen, men i andre ordelag enn Lappekommisjonen. Mens Lappekommisjonen av 1897 mente at reindriften uten videre måtte vike for andre og mer tungtveiende interesser, hadde Renbeitekomiteen langt større respekt for reindriftens rettigheter. Særlig interessant i denne sammenheng er en utredning om reindriftens bruksrettigheter skrevet av et av komitemedlemmene, daværende statsadvokat Urbye.⁷ Denne utredningen sluttet resten av komiteen seg til.

Urbye stiller først spørsmålet om grunnlaget for reindriftens bruksrettigheter. Han avviser at Lappekodisillen eller andre lover er grunnlaget for bruksrettigheten. Disse lovene gir bare en nærmere regulering av den bruksrett om flyttsamene har ervervet gjennom alders tids bruk. Han drøfter deretter i hvilken utstrekning skogen i Finnmark kunne fredes mot reinbeiting, uten at det utløste et erstatningskrav fra reindriftens side. Han anerkjente m.a.o. reindriftens ekspropriasjonsrettslige vern. Videre omtaler han fjellfinnene som urbefolkningen i Finnmark, og sier at deres rettigheter er meget eldre enn statens:

"Lapperne er den oprindelige Befolkning i Finnmarken og har i aarhundreder beitet med sine Ren paa i det store og hele taget de samme Strækninger. Det kan ikke antages, at dette blot har skeet i Henhold til en stiltiende Tilladelse, som naarsomhelst kan tilbagetages, men man maa gaa ud fra, at der handles om en virkelig Ret. Naar Lapperne ikke har Eiendomsret til de store store Strækninger hvorpaa de færdes, men disse tilhører Staten, saa er jo ikke dette fordi Staten har nogen særlig Hjemmel til dem, men fordi Lappernes Levevis som Nomader aldrig har gjort Eiendomsret til Jord til noget nødvendigt eller endog ønskeligt Vilkaar for deres Existens, hvorfor Staten

⁶ Indstilling av 1904 s. 168-169.

⁷ Andreas Tostrup Urbye, f. 1869 d. 1955, var altså i 1901 statsadvokat, og ble senere, i 1906, amtmann i Finnmark. Mens han var amtmann skrev han en avhandling i strafferett, og ble dr. juris i 1912. Samme år ble han sorenskriver i Eiker Modum og Sigdal. Han var statsråd i Gunnar Knudsens regjering, først i Arbeidsdepartementet og senere i Justisdepartementet. I 1917 ble han sendemann i Finland. Urbye ble i 1924 Norges første sendemann i Moskva etter Norges godkjennelse av Sovjetsamveldet. Fra 1939 til 1949 var Urbye medlem av domstolen i Haag. Urbye hadde ved siden av sin embetsgjerning er rekke andre oppgaver i diverse råd og utvalg. Han var sekretær for den norske delegasjonen under forhandlingene med Sverige i Karlstad i 1905.

eier Jorden, fordi ingen anden har været berettiget til den. Lappernes ret er derfor ikke udskilt fra eller udledet fra Statens Ret, tværtom meget ældre end denne."

Urbyes utredning kom ikke lenger enn til Landbruksdepartementets bord. Den ble aldri trykket. Heller ikke innstillingen fra komiteen ble trykket.

I 1924 fikk vi lov om fredning av furuskog som gav meget vid adgang til å forby reinbeitning av hensyn til furuskogen. I Ot. prp. nr. 30 (1924) omtales Renbeitekomiteens innstilling og Urbyes utredning, men det gis ingen fullstendig omtale av komiteens forslag og Urbyes utredning. Bare enkelte deler av utredningen er referert og det som omtales gir ingen pekepinn om Urbyes og komiteens syn på reindriftens rettigheter.

Også i et annet spørsmål blir det holdt skjult hva Renbeitekomiteen egentlig mente. Komiteen hadde med bekymring sett hvordan de fastboendes moseplukking gikk utover reinbeitene. Mosesankingen foregikk ikke bare for å spe på foret til bufeet, men var også en salgsartikkel. Komiteen fremmet forslag om forbud mot mosesanking, dog slik at amtmannen i år hvor det var knapphet på annet fór kunne gi tillatelse til mosesanking. Det skulle imidlertid være et absolutt forbud mot mosesanking med rive, for det ødela gjenvæksten. Ot. prp. nr. 30 (1924) nevnte ingen ting om disse forslagene. Tvert om foreslo departementet at de fastboende adgang til mosesanking måtte styrkes, og derfor ble det i loven av 1924 gitt en bestemmelse om at man kunne forby reinbeite av hensyn til de fastboendes behov for mose til fór.

Renbeitekomiteen av 1901 anerkjente som nevnt reindriftens bruksrettigheter ervervet gjennom alders tids bruk og reindriftens ekspropriasjons-rettslig vern. Lappekommisjonen av 1897 betraktet derimot reindriften nærmest på lik linje med en rotteplage, og noe som dermed måtte bekjempes. Utredningen fra Lappekommisjonen ble trykket, og det er de juridiske synspunktene herfra som ble ført videre. Utredningen fra Renbeitekomiteen av 1901 ble ikke trykket, og juristen Urbyes syn på reindriftens rettigheter ble ikke allment kjent. Dette viser at det var den rettsforståelse som harmonerte med de politiske strømningene som ble løftet frem. Andre og motstridende oppfatninger ble holdt tilbake.

5. Avslutning

Så lenge forvaltningen av reindriften lå i Departementet for det indre, synes reindriften å være vernet av de alminnelige rettsprinsipper. Uansett hva man ellers måtte mene om reindriften som sådan, anerkjente man som nevnt reindriftens bruksrettigheter etablert gjennom alders tids bruk.

Først på 1900-tallet ble ansvaret for reindriften lagt til Landbruksdepartementet. Samtidig forvitret det rettslige vernet for reindriften. Reindriftens bruk ble betraktet som en tålt bruk. Landbruksdepartementet hevdet at reindriftens rettigheter alene hvilte på lov, og derfor også kunne begrenses ved lov. Reindriftens bruk ble betraktet som en tålt bruk. En forklaring på svekkelsen av reindriftens rettigheter også fra departementets side, kan være at reindriften nå ble forvaltet av det departement hvis viktigste ansvarsområde nettopp var den næring som oftest kom i et motsetningsforhold til reindriften.

Det er først i forarbeidene til reindriften av 1933 at man omtaler reindriftens rettigheter som en næringsrett, og ikke som tidligere som en tingsrettslig bruksrett. En næringsrett er noe mer ubestemmelig, og noe som i større utstrekning kan reguleres gjennom lov enn en bruksrett til arealer. *Tønnesen* peker på at man i reinloven av 1933 har konsentrert oppmerksomheten omkring retten til å drive reindrift, og bygget loven opp omkring denne "næringsrett", og han sier videre: "I vår juridiske tradisjon har man lett for å oppfatte en "næringsrett" som mindre beskyttet enn en "tinglig rett". Her må man imidlertid skjære inn til kjernen av problemene. Og da bør det etter min mening ikke være stor tvil om at for eksempel flyttsamenes rett til å drive reindriftnæring på en bestemt måte og på et bestemt sted ikke bør bedømmes annerledes enn sør-norske bondegrupperes rett til å drive jordbruk, selv om disse beskyttes av termer som "eiendomsrett" til grunn og "særrett" i almenning.⁸

Omslaget i synet på reindriftens bruksrettigheter - og en tilbakevenden til synet i forrige århundre - kommer ved to høyesterettsavgjørelser i 1968. I Brekken-dommen og Altevann-dommen slår Høyesterett fast at reindriftens rettigheter ikke alene hviler på loven, men på alders tids bruk. I Altevann-saken innebar dette at det ble anerkjent at reindriften hadde et ekspropriasjonsrettslig vern.

Til tross for disse to høyesterettsdommene fortsatte imidlertid forvaltningen å betrakte reindriftens bruk kun som en tålt bruk. Utallige begrensninger er skjedd i reindriftens beiteområder, uten at reindriftens sedvanemessige bruksrettigheter har fått det vern som følger av de rettsprinsipper for sedvanemessige bruksrettigheter.

Først i 1996 gav Landbruksdepartementet klart uttrykk for at reindriftens rettigheter ikke alene hvilte på loven, men hadde sitt grunnlag i alders tids bruk. Statskog som i dag forvalter grunnen i Finnmark, synes imidlertid fortsatt å være av den oppfatningen, at reindriftens bruk i sine tradisjonelle beiteområder fortsatt bare er en tålt bruk, som uten videre må vike for

⁸ *Sverre Tønnesen, Retten til jorden i Finnmark*, 2. utg. Bergen-Oslo-Tromsø 1979 s. 188.

hyttebygging, veier, tettstedsutvidelse, idrettsanlegg m.v. Dette til tross for at det uttrykkelig heter at i forarbeidene til jordsalgsloven at reindriftens rettigheter må respekteres.

Man ser gjerne uttalt at retten til å drive reindrift er en kollektiv rett. Uttalelsene i Kappfjelldommen fra 1975 om at det er samenes reindrift som næring som er rettslig beskyttet, og at det er "flyttsamenene som etnisk gruppe som er bærere av denne rett", underbygger slike utsagn. Reindriftslovkomitéen av 1960 gir også uttrykk for at det er næringen og ikke enkeltpersoner som er bærer av rettighetene. Oppfatning om reindriften som en kollektiv rett kan imidlertid skape forestillinger om at reindriften er en allemannsrett for samer. Som næringsrett er den forbeholdt samer, men det betyr ikke at alle samer kan bli reineiere, og alle reineiere kan ikke drive reindrift der de ønsker. Arealene er delt mellom grupper, og for å drive reindrift må man ha tilhørighet til en slik gruppe. Det er gruppen som er bærer av rettighetene til beiteområdene.

I tillegg til fagre ord om reindriften rettigheter og respekt for disse, så er virkeligheten ofte en annen. Selv om det nå skulle være uttrykkelig fastslått at reindriften i sine områder har en bruksrett etablert gjennom alders tids bruk, så opptrer offentlige myndigheter som om dette fortsatt ikke var tilfelle, som om reindriften bare hadde en tålt bruk. Det påfallende er at noen av de alvorligste inngrep skjer med velsignelse fra det departement som nettopp er satt til å ivareta reindriften interesse.

Dessverre er det her som ellers i jussen at retten ikke kommer automatisk selv om prinsippene er nedfelt både i rettspraksis og lov. De må uavlatelig påberopes og vedlikeholdes. I arbeidet med reindriftsrett ser man daglig at det foreta inngrep i reindriften beiteområder som er i strid med disse rettsprinsipper. Men dessverre kommer reindriften ofte for sent til å få stoppet eller endret inngrepet.

Jeg pleier å si til studentene at "Livet er ikke som de juridiske lærebøker", og dette utsagnet passer dessverre så alt for godt på de spørsmål her vi her snakker om. Den enkelte reineier kan ikke ta opp kampen alene.

Hvordan skal vi forstå samiske bruksformer?

Av Bjørn Bjerkli.

Innledning⁹

Når vi snakker om former for samisk bruk av eller i naturen tenker antagelig folk flest oftest på reindriftstilpasningen. Her har samer - i alle fall i Norge - utviklet og klart å beskytte en bruksform som i en slik grad er blitt knyttet til det å være same at den står fram med en markant etnisk symbolverdi. Reindriften er som kjent også lovbeskyttet som en samisk næring innenfor det som formelt er definert som områder for samisk tamreindrift.

Her er ikke problemet å fastslå samisk bruk, men kanskje heller det å bevisstgjøre oss om at vi feilaktig ser på sammenkoblingen av samer med reindrift som naturgitt, som en naturlig tilstand, og dermed som noe autentisk. Reindriften blir slik gitt større legitimitet som noe samisk, sammenlignet med andre bruksformer eller kulturelle/sosiale uttrykk. Slik er det selvfølgelig ikke. At reindriften er knyttet til det samiske er også et resultat av menneskelige handlinger og samhandling og av kulturelle/symbolske konstruksjoner som har gitt og gir mening i spesielle kontekster. Jeg vil ikke her forfølge og utdype denne problemstillingen, men fokusere på bruk som ikke er knyttet til reindriften som sådan. Å snakke om samisk bruk i forhold til fast bosetting er langt mer problematisk enn i forhold til den nomadiske reindriften, og problemstillinger kan reises på ulike nivåer både når det gjelder analyse, juss, politikk og retorikk.

⁹Jeg vil takke Else Grete Broderstad og Trond Thuen for gjennomlesning og nyttige kommentarer til manuskriptet.

Vi møter problemet umiddelbart når vi skal gjøre undersøkelser om bruk og møter folk. Når det f.eks. gjelder oppfatninger om utmarksbruk, kan en hevde at det ikke er noe spesifikt samisk ved å hogge ved, plukke muldebær, osv.. Nordmenn gjør jo det samme. Når man f.eks. bruker begrepet 'samisk fiskerisone' steiler enkelte. Det er ikke noe spesielt samisk ved å fiske med sjark i en fjord, hevdes det. Mange som er enig i å utprøve lokale forvaltningsmodeller kan ha store motforestillinger dersom det knyttes en samisk merkelapp til dette. For enkelte kan det da heller være uprøvd. Også i bygder, hvor store deler av befolkningen ser på seg selv som same, oppstår det problemer hvis noen hevder at enkelte bruksformer er samiske. Folk kan da ofte vise til at området også er brukt av nordmenn og/eller kvener som har bodd og bor i samme bygda. Det hevdes dermed at dette kan ikke være noe samisk. Når så i tillegg mange i bygdene kategorisk knytter det samiske til reindriften, kan de ha svært vanskelig å se sin egen bruk som noe samisk. Man møter også argumentet om at nå er moderne teknologi tatt i bruk; motorsag, snøscooter, traktor og alskens moderne hjelpemidler har fått innpass. Dette oppfattes ofte som noe som er ervervet fra det norske samfunnet og dermed sett på som noe norsk. Med andre ord, folk har forlatt en bruksform som kunne oppfattes som samisk.

Jeg regner med at dette er problemer som de som har utredet og videre skal utrede samiske sedvaner i forbindelse med de pågående rettighetsavklaringene mellom det samiske og det norske samfunnet, har møtt og vil møte. De samme problemstillingene har også jeg måtte forholde meg til i forbindelse med arbeidet jeg har gjort i forbindelse med Utmarkskommisjonens behandling av Manndalen-feltet i Kåfjord (Bjerkli og Thuen 1998). Bruken i seg selv skiller seg tilsynelatende ikke ut fra bruksformer i norske områder (slik reindriften gjør). Man hogger ved, har setrer, slipper dyr på beite, man jakter og plukker bær, osv. Det man også finner lokalt er at folk stort sett ikke lager noe etnisk skille innad i forhold til bruk av felles områder. Rådigheten og bruken springer heller ut av om det er privat eiendom, felles bruk av privat eiendom (utmark) eller felles bruk av det som oppfattes som felles «allmenninger». Bruken bestemmes ikke ut fra om du er same, norsk eller kven.

Samisk bruk?

Kan vi da snakke om samisk bruk? Kan vi karakterisere konkrete observerbare bruksformer som samiske? Jeg tror det blir feil å stille spørsmålet slik. Det er fånyttet å katalogisere

observerbar bruksutøvelse ut fra etniske kategorier. Selv reindrift er ikke samisk i seg selv. Det er noen omstendigheter som har gjort reindriften samisk. Hadde omstendighetene vært annerledes hadde antagelig også andre enn samer drevet reindrift i langt større grad enn det de gjør i dag. Enkelt og kanskje noe naivt sagt: Reindriften er samisk fordi det er samer som bedriver den, men ikke bare derfor. Om norske har fått tilgang til reindriften, og det har tidligere vært fullt mulig, f.eks. gjennom giftermål, så er reindriften ikke blitt mindre samisk av den grunn.

Det er det samme med fastboendes bruk av naturen. Vi må selvfølgelig først etablere en historisk dimensjon og f.eks. stille spørsmålet; ble angjeldende områder brukt i hovedsak av samer i tidligere tider? Dette er imidlertid ikke nok. Vi må også spørre hvilken sosial organisering av tilværelsen bruken inngikk i. Og vi må stille spørsmål som; organiserte samer sin sosiale tilværelse annerledes enn nordmenn og kvener?; Hvordan ble rettigheter allokert?; Var prinsippene for bruk annerledes i samfunn dominert av samer sammenlignet med norske samfunn?; Hvilke prinsipper lå til grunn for bruken? osv.

For å nærme oss slike spørsmål må vi selvfølgelig gå empirisk til verks. Det samiske samfunnet har ikke vært et skriftsamfunn. Det har heller ikke vært et hierarkisk organisert samfunn, hvor lover og forordninger ovenfra har homogenisert rettsoppfatninger til å bli mer eller mindre entydige . Det samiske samfunnet har vært kjent som et egalitært samfunn, med stor grad av beslutningsmyndighet på lokalt og individuelt nivå når det gjelder organiseringen av egne liv i det daglige. Tilpasningen har vært preget av fleksibilitet, omskiftelighet og til dels av usikkerhet. Det å måtte forholde seg aktivt til nye løsninger har alltid vært nærværende. Sosial organisering har i stor grad vært innrettet mot å kunne velge fleksible løsninger. Dette tilsier også at sedvaner kan være lokale. Vi må i alle fall være åpne for det og ikke uten videre avfeie dem som 'mindre samiske', eller som trekk som ikke passer med et fast mønster og dermed mindre rettighetsgivende. I den grad vi finner noen overordnede prinsipper, som vi finner igjen over større områder, så tror jeg disse er knyttet til praksiser og forutsetninger for praksiser som vi finner i behovet for en aktiv, dynamisk og fleksibel bruk av naturressursene, og ikke i en felles kulturelt konstruert rettstenkningsstruktur.

Stivnede former for bruk eller oppfatninger om bruk blir dermed på mange måter ikke det

rette å lete etter, når vi skal forsøke å avdekke samisk bruk. Det er ikke bare bruken i seg selv vi må fokusere på, men heller prinsippene og de sosiale og naturgitte betingelsene bak den observerte bruken som bør stå i fokus når vi skal drøfte samisk bruk. Har tilflyttede nordmenn eller kvener fått tilgang til og brukt naturressurser i tråd med slike prinsipper og former for sosial organisering, vil vi likevel kunne identifisere elementer av samisk bruk, selv om folk i dag selv ikke ser dem som spesifikt samiske. Arealbruken kan likevel nokså eksplisitt være forankret i en samisk fortid. Dette argumentet vil jeg i det følgende forsøke å belegge med en undersøkelse fra Manndalen i Kåfjord kommune hvor rettigheter til et utmarksområde, Svartskogen, har vært oppe til doms i Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms.

Svartskogen

Utmarksområdet Svartskogen er lett tilgjengelig da det går bilvei til setrene. Med en rask befaring er det enkelt å fastslå at området er i intensiv bruk. Dalføret, de innerste 4-5 kilometer av Manndalen bærer sterkt preg av å være et kulturlandskap og ikke en villmark. Det mest særpregede er geitsetrene i nedre delen av området. 9 gårdsbruk fra Manndalen har i dag setrer her, 4 på østsiden av elva og 5 på vestsiden, og 800 - 900 melkegeiter og ungdyr beiter her om sommeren. Geitbeitingen preger landskapet rundt setrene. Svartskogen brukes også til sauebeite. Det er litt vanskelig å anslå hvor mange sauer som beiter her, men anslagsvis 2000 sauer og lam fra 8 - 10 sauebruk har på 1990-tallet vært ført til Svartskogen. Et fåtall storfe beiter også i området. Et annet trekk ved bruken er vedhogst. På de rette tidspunktene kan en møte vedhuggere, ellers ser man deres nærvær ved at stabler med ved kan sees oppover gjennom dalføret. 30-40 familier har hentet vinterbrensel her det siste tiåret. I tillegg henter bønder også ut staur- og stolpemateriale. I tillegg er området mye benyttet til rekreasjon, jakt og fiske. Skolen i Manndalen bruker også området aktivt i undervisningen. I Svartskogen finnes en rekke bygningsmessige strukturer som er oppført av lokalbefolkningen; seterhus, gammer, løypestrenger. Her er også en åpen hytte som eies av Manndalen ungdoms- og idrettslag og Manndalen jeger og fiskerforening,

Folk i Manndalen har oppfattet og oppfatter Svartskogen som et felles bruksområde for bygdas folk. Området benevnes ofte som "allmenningen". De sier det er "våres allmenning", eller "Manndalingenes allmenning". Her må vi skille den folkelige oppfatningen fra begrepet *allmenning*, som har en spesiell betydning i rettslig forstand. Folks syn og den omfattende

bruken deres som lett kan dokumenteres, står i kontrast til statens påstand om at dette er statsgrunn hvor bygdefolket ikke har noen rettigheter. Eller som de sier i stevningen for Utmarkskommisjonen: « det hviler ikke bruksrettigheter på grunnlag av allmenningrett, hevd eller alders tids bruk.» (Regjeringsadvokaten 1993). Folk flest i Manndalen hevder, og har hevdet at de ikke trenger statlig tillatelse for bruken da en slik rett tilligger folk i Manndalen på selvstendig grunnlag fra gammelt av.

Den rettslige konteksten

Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms er en særdomstol opprettet med hjemmel i lov av 7. juni 1985, med oppgave å ordne rettsforholdene mellom staten og private eiere av utmarksområder i Nordland og Troms. Kommisjonen skal avgjøre (1) hvorvidt staten er eier av omtvistede grunnarealer, (2) fastsette grensene mellom statens og de tilstøtende grunnarealer og (3) fastslå om det foreligger og hvem som i tilfelle har bruksretter på statens grunnarealer.

Utmarkskommisjonen tar for seg alle områder hvor staten har pretensjoner, ettersom staten v/Landbruksdepartementet kontinuerlig og systematisk bringer område for område til avgjørelse i kommisjonen. Utmarkskommisjonen fungerer uavhengig av de samiske rettighetsutredninger som er underveis, noe som blant annet Sametinget har kritisert.

16. juni 1993 stevnet staten v/Landbruksdepartementet grunneiere og rettighetshavere i Kåfjord for kommisjonen. Dette gjaldt to områder hvorav Svartskogen øverst i Manndalen var det ene. Prosedyren i rettssaken foregikk høsten 1998 og dom ble avsagt 5. mars 1999 (Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms 1999).¹⁰

Selv om Utmarkskommisjonens behandling representerer den første rettslige kjennelse av eiendoms- og bruksspørsmålet i Svartskogen, har rettighetsspørsmålet også vært oppe ved flere anledninger tidligere. Både på 1920-tallet og 1940-tallet anmeldte myndigheter flere personer til politiet for ulovlig ressurshøsting. Sakene ble imidlertid henlagt og noen rettslig kjennelse ble aldri avsagt, selv om politimesteren i Tromsø i 1947 anbefalte at de mer

¹⁰ Rettssaken og dommen er også i noen grad drøftet av Bjerkli og Thuen (1999).

prinsipielle spørsmålene burde avklares. Etter 1947 holdt myndighetene en svært lav profil med hensyn til bruken fram til 1980. Da overtok Statens Skoger ved Troms Skogforvaltning det formelle forvaltningsansvaret for Svartskogen, og spørsmålet om rettigheter ble på ny synlig for lokalbefolkningen. Fram til i dag har dette likevel ikke hatt særlig betydning for folks bruk, en bruk som i all hovedsak har skjedd på lokale premisser og uten formelle konsesjoner fra myndighetene.

Den lokale oppfatningen om at Svartskogen tilhører bygdas befolkning er nokså unison, selv om det kan være ulike oppfatninger om denne retten formelt er en bruksrett eller en eiendomsrett. Man kan si det slik at skillet mellom bruks- og eiendomsrett hittil, d.v.s. før rettssaken, i mindre grad er gjort relevant i den lokale konteksten. Selv om statlige myndigheter til tider har hatt ambisjoner om kontroll over ressursutnyttelsen, har de aldri oppnådd dette.

I noen grad er en samisk/etnopolitisk argumentasjon synlig i den lokale debatten. Etter at staten stevnet saken for Utmarkskommisjonen i 1993, holdt bygdefolket et møte for å diskutere mulige strategier. Et flertall på dette møtet gikk inn for at også samerettslige problemstillinger burde bringes inn i saken. Et argument var at saken var så viktig for bygda at alle argumenter som kunne styrke deres posisjon måtte prøves. En god del folk vil imidlertid ikke uten videre knytte kravet om retten til Svartskogen primært til en urfolksrettslig argumentasjon. De ser dette mer som et tilleggsargument. Det er også noen som er usikker eller vil ha seg frabedt en slik begrunnelse.

Statens (v/regjeringsadvokaten) argument bygde blant annet på at området ble kjøpt uten heftelser i forrige århundre, i 1885, noe både adkomstdokumenter og skjøte viser. Staten hevdet videre i rettssaken at den lokale bruken må betraktes som 'tålt bruk'. Argumentasjonen gikk videre i hovedsak ut på at juridiske begreper som 'alders tids bruk' og 'hevd' ikke kunne komme til anvendelse. Dette ble blant annet gjort ved å splitte opp bruken i enkeltformer, hvor noen var fortidige og noen var nye, og dermed ikke ga grunnlag for rettigheter. Det ble imidlertid uttrykt noe tvil i forbindelse med hogsten, men konklusjonen var også her at ingen lokale rettigheter forelå. Urfolksrett ble videre avvist å ha betydning for saken, da folkerettens bestemmelser på dette området ikke er inkorporert i norsk lov. Det ble også henvist til

Høyesteretts kjennelse i Tysfjordsaken, i forbindelse med at Utmarkskommisjonen i 1993 hadde behandlet dette feltet. Etter anke av Utmarkskommisjonens dom, uttalte Høyesterett den gang at ILO-konvensjonen ikke kunne komme til anvendelse fordi eiendomsrettene i Tysfjord var privatrettslige anliggender, og ikke gjaldt samene som gruppe.

Bygdefolkets advokat argumenterte også privatrettslig. Blant annet viste han til store svakheter ved adkomstdokumentene og at statens kjøp av Svartskogen neppe kunne regnes som gyldig. Påstanden var at gårdene i bygda var eier i 1885 og dermed at 'Foreningen til leilendingevesenets opphevelse', som hadde ervervet det tidligere leilendingegodset i 1850 (Skjervøygodset, som omfattet det meste av arealet i de nåværende Kvæningen, Skjervøy, Nordreisa og Kåfjord kommuner), ikke kunne foreta salgsforretningen med staten i 1885. I tillegg argumenterte bygdefolkets advokat med urfolksrett og henviste til ILO-konvensjon 169. Dette ble gjort spesielt med henvisning til at området fra gammelt av, og uten spesielle hjemmeldokumenter, var benyttet som et kollektivt bruksområde slik det har vært vanlig i den samiske befolkningen.

Utmarkskommisjonens kjennelse

Utmarkskommisjonens dom av 5. mars 1999 ble offentliggjort 7. mai 1999. Staten ble tilkjent eiendomsretten til området med henvisning til at adkomstdokumentene uomtvistelig viser at staten kjøpte området. Dommen drøfter ikke påstanden fra grunneiernes advokat om at kjøpet skjedde på feilaktige premisser. Dessuten viser dommen til tidligere avhør av lokalbefolkningen hvor de ikke presiserer sin eiendomsrett, men sin bruksrett. Dommen velger å utelate at en rekke personer i de samme avhør hevder eiendomsrett, f.eks. i form av 'sameie'. I forhold til spørsmålet om eiendomsrett drøftes heller ikke urfolksrett.

Statens påstand om at lokalbefolkningen ikke har bruksrett i området, ble imidlertid avvist av Utmarkskommisjonen. En omfattende og kontinuerlig bruk fra gammelt av legges til grunn for at bruk ut fra allmenningsrettslige forestillinger foreligger. Slike bruksretter kunne ikke uten videre oppheves ved overføring av eiendomsretten til staten. Siden det ved salget i 1885 ikke ble gjort noe for å avklare eventuelle bruksretter, kan man ikke tilsidesette slike retter som kommisjonen finner bevist var til stede på tidspunktet.

Det Utmarkskommisjonen imidlertid gjør, er å presisere bruksrettene til *enkeltformer* for bruk, og de rettigheter som vurderes som vedlikeholdt er beiteretten og hogstretten. Disse enkeltrettene - slik de er utøvet i Manndalen - hevdes også å være i samsvar med bruksutøvelse som er gitt vern i ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger. Dette er imidlertid bare brukt som et støtteargument idet det hevdes at konvensjonen ikke gir selvstendig grunnlag for slike rettigheter.

Dommen gir visse konsesjoner til at lokal sedvane, og da samisk sedvane, kan være rettighetsgivende. Med bakgrunn i at alle i bygda har utnyttet hogsten, uttaler dommen at "det har da heller ikke - som vanlig ellers i landet - skjedd en utvikling slik at allmenningens retten ble forbeholdt bruk med en viss jordbruksdrift". Hogstretten blir slik gitt til bygdefolk generelt ut fra at dette er lokal sedvane.

Rett til slått blir imidlertid fradømt fordi denne ikke er holdt i hevd ved at den opphørte rundt 1950. Det henvises da til fjelloven av 06.06.1975 nr.31 og punktet om at det dreier seg om en bruk som ikke lengre er i "samsvar med tida".

Det blir heller ikke gitt rett til setring og bygging av innretninger og anlegg. Dermed sier dommen at dagens mest omfattende bruk, setringen, er ulovlig, da staten som innehaver av eiendomsretten ikke har gitt tillatelse til slik bruk. Her kan man si at domslutningen er noe inkonsekvent. Når fradømmelse av rett til slått skjer med henvisning til at dette ikke er i samsvar med tiden, kunne en med henvisning til samme prinsipp si at setring nettopp er i samsvar med tiden, slik fjelloven sier bruken i allmenninger bør være. Omleggingen fra slåttebruk til seterbruk kom som et resultat av at lokalbefolkningen raskt tilpasset seg nye rammebetingelser i det omkringliggende samfunn. Etablering av meieri i regionen ga mulighet til omsetning av større kvanta melk og drift med geiter ble økonomisk interessant.

Dommen gir altså tilslutning til sedvaner som rettslig grunnlag ut fra *spesifikke bruksformer* som kan dokumenteres over lang tid, men ikke ut fra de mer allmenne lokale betraktninger som ligger til grunn lokalt for den sedvanemessige praksisen, blant annet at retten til Svartskogen forstås som en *generell* rett. Dommen er anket til Høyesterett.

Om sedvanemessig bruk

Fram til ut på 1700-tallet var den sjøsamiske formen for besittelse og bruk av jord knyttet til relativt selvstendig forvaltning av private finnydninger og til kollektiv bruk av fellesområder. Ekstensiv høsting av fôr og sennegress, vedhogst etc. i såkalte allmenninger har vært et framtrendende trekk ved sjøsamiske tilpasninger i tidligere tider. Slik bruk er første gang skriftlig dokumentert for Svartskogen sitt vedkommende i 1874. I august samme året var lensmann Hegge i Skjervøy på befaringsreise på vegne av 'Foreningen til leilendingevesenets opphevelse' (han var regnskapsfører for foreningen). 'Foreningen' var svært misfornøyd med tilstanden i de såkalte allmenningene. Han skriver:

«Jeg fant en bedrøvelig ugreie derinde, som det er meget vanskelig at faa rede paa, nemlig synes almindingerne, og især Mandalens der er af nogen betydning, at være til afbenyttelse for alle og enhver (gaardmend, husmend og inderster saavel hvad skov som slaate angaar. Det blev en sørgelig røre da jeg antydede vedkommende, at dette derfor maatte ophøre, da alle paastod sin ret til at benytte almindingen som de havde brugt fra arils tid sagde de.»¹¹

Jeg gjør oppmerksom på to ting i referatet som forteller noen om den lokale bruken "avbenyttelse for alle og enhver" (lokalt) og "fra arils tid sagde de". Jeg ser ikke noen grunn til å betvile dette. Vi ser også tydelig hvordan 'Foreningen' så på folks (samers) rettigheter. De hevdet at folk ikke hadde noen retter utover det som sto i leilendingekontrakten, og sedvanemessig bruk siden "arils tid" hadde liten gjennomslagskraft. Hadde de ikke kontraktsfestet bruksretter, så hadde de ingen rettigheter. Det går også fram av brevet at 'Foreningen' så på eventuelle kontraktsfestede bruksretter som personlige og ikke knyttet til gården.

Brukspraksisen som brevet beskriver, er også lett å dokumentere i ettertid. Svartskogen har vært til avbenyttelse for alle og enhver i Manddalen, uavhengig av om en har vært jordeier, husmann, eller i dag leietaker i boligfeltet, eller om en har vært same, nordmann eller kven. Folk har også ved flere anledninger i dette århundret fram til i dag hevdet at de bare fortsetter en bruk deres forfedre, så langt tilbake de vet om, har bedrevet, altså «arils tid».

¹¹ Brev fra lensmann Hegge til Hr. Missionskasserer Berge datert 24. aug. 1874. Dokument framlagt av advokaten til 'Foreningen til leilendingevesenets opphevelse' under Utmarkskommisjonens behandling av Kåfjord/Manddalen-feltet.

Ser man på den praktiske utøvelsen, er det tydelig at de har ansett dette som en generell råderett. Jeg vil generelt karakterisere bruken med ord som;

Kontinuitet: Det har ikke forekommet opphør i bruken fra lokalt hold.

Intensitet : Det er ikke bare en og annen som har brukt området. De fleste gårdene i dagens Manndalen har en historie knyttet til Svartskogen. Bruken i dag er antagelig like intensiv som i mellomkrigstiden, en tidsperiode hvor utnyttelse av utmark i felles allmenninger er ansett å ha vært langt viktigere enn i dag.

Fleksibilitet: Bruken har endret seg etter som samfunnet har utviklet seg og rammebetingelsene for lokal tilpasning har endret seg, noe f.eks. geitseteretableringen på midten av 1950-tallet vitner om.

Motstand: Et siste punkt er motstand. Staten har forsøkt å få kontroll med den lokale ressursbruken i Svartskogen ved flere anledninger siden 1921. De har blant annet gått til anmeldelse av ulovlig slåttebruk og ulovlig vedhogst. Det har vært trusler og politiavhør, og myndighetene har forsøkt å få til «ordnede forhold» gjennom spesifiserte forpaktingsavtaler mellom staten og enkeltbrukerne. Dette har folk i Manndalen motsatt seg, og staten har ikke klart å få kontroll over tid gjennom de forordninger de har forsøkt å gjennomføre. I korte perioder har enkelte personer inngått forpaktingsavtaler om bruken, blant annet skjedde dette under siste verdenskrig. Flertallet har imidlertid ikke akseptert statens inngripen i det folk har sett på som en sedvanemessig rett. Etter 1980, da Statskog (I 1980 var navnet Statens Skoger) overtok det formelle forvaltningsansvaret, finner vi også noen få kontrakter omkring enkelte forhold, men da mellom kommunen og staten og mellom foreninger og staten. Setringen, beitebruken og hogsten har derimot Statskog ikke forvaltet eller fått kontroll med. Hovedmønsteret har vært at folk har brukt og initiert ny bruk uten å rådføre seg med myndigheter, eller noen andre for den saks skyld.

Prinsipper bak bruken

Når vi skal gripe tak i sedvanemessig bruk, tror jeg som nevnt at vi ikke skal være for opptatt av selve bruksformen. Det er ikke slåttebruk, vedhogst eller reindrift som i seg selv er sedvanemessig. Hvis vi legger et slikt perspektiv til grunn, kan fokuset i for stor grad dreies mot katalogisering av forskjellige former for bruk som «enten/eller». F.eks. vil geitsetring i Manndalen, som har en historie fra midten av 1950-tallet, da lett falle ut, noen som staten hevdet i rettsaken. Utmarkskommisjonen ga også medhold i at setring var en slik ung

driftsform at dette ikke kvalifiserte til å være rettighetsbærende.

Vi må heller forsøke å finne noen forvaltningsmessige prinsipper som ligger bak bruken. Det trenger heller ikke være enkelt og spør du folk i dag, kan det være sprikende oppfatninger om den saken. Her må vi gå til praksis, og se om vi kan avdekke noen prinsipper som vi eventuelt kan benevne som sedvane. Og nettopp fordi den praktiske bruken av Svartskogen kan følges gjennom kilder som politiavhør, rapporter og folks erindringer og erfaringer i mer en hundre år helt fram til dagens intensive bruk, framstår antagelig bruken av Svartskogen i dag som et av de klareste eksemplene på fastboende samisk sedvanemessig bruk av utmark.

Svartskog-eksemplet viser at i hovedsak er det de samme prinsippene som i dag styrer lokal bruk og forvaltning som for hundre år siden. Prinsippene peker hen mot et selvregulerende system, som antagelig ikke eksisterer lenger andre steder i den skala vi finner her. Hadde dette vært definert som kulturminne ville antagelig bruken og forvaltningen slik den framstår blitt vurdert som verneverdig.

En grundig redegjørelse av bakenforliggende prinsipper for arealbruk vil måtte bringe oss inn i en drøfting av tematikker som tildeling av rettigheter, overføring av rettigheter, plikter og rekruttering knyttet til enheter som familie, slekt, gård, bygd o.s.v. Her vil jeg imidlertid i korthet søke å utlede noen overordnede prinsipper som synes å være aktive, for å eksemplifisere hva jeg mener. Jeg vil knytte dette til tre begreper: likhet, autonomi og kollektivitet.

Likhet: Alle i Manddalen har i prinsippet lik rett til ressursene i Svartskogen. Vi ser det i brevet fra 1874, hvor lensmann Hegge beklager seg over ugreien ved at både gårdmenn, husmenn og inderster bruker allmenningen, og etter hans syn ulovlig. Vi ser det i dag, f.eks. knyttet til vedhogst, ved tomteboeres og leietageres hogst. Slik har dette vært en åpen ressursone for alle i bygda uavhengig av om man har vært jordeier eller drevet gårdsbruk. I forhold til dette spørsmålet kan man finne ulike syn innad i bygda, men praksis gjennom tid viser at dette likhetsprinsippet har vært dominerende.

Autonomi: Så langt tilbake vi med sikkerhet kan dokumentere har det ikke vært noe lokalt styre som har forvaltet og sanksjonert den enkeltes bruk av Svartskogen. Det er og har vært

opp til den enkelte å bruke området. Andre har ikke lagt seg opp i dette, så lenge det ikke har gått ut over andres "rettmessige" bruk. Dette sammen med likhetsprinsippet er med på å skape dynamikken og fleksibiliteten i bruken. Det eksisterer selvfølgelig en balansegang mellom likhet og individualitet som må medieres av den enkelte bruker, og hvor den enkelte blir aktivt ansvarliggjort overfor fellesskapet. Men vi ser i eksemplet med etableringen av geitsetrene hvordan initiativ fra enkeltpersoner som så muligheten til ny bruk, raskt kunne iverksettes. Dette kunne antagelig skje raskt fordi slåttebruken var opphørt og dermed ikke kom i konflikt med den utvidete beitingen og med prinsippet om lik rett til ressursene. I stedet grep flere muligheten til å starte med geitseter, noe som de som var først ute selvfølgelig ikke kunne nekte andre. Det at de ikke brydde seg om å spørre staten, var nok også medvirkende til den raske omstillingen. Dette viser også et uttrykk for bygde-autonomi i forhold til bruken av Svartskogen.

Kollektivitet: Det tredje prinsippet er kollektivitet. Dette knytter jeg til hvordan retten til bruken sedvanemessig har vært båret oppe; hvem anses som rettighetshaver ut fra det lokale prinsipp? Nå ser jeg bort fra formelle private skjøter som godseiere og staten har støttet seg til. En måte som i norsk rettspraksis har vært regnet som gyldig for erverv av rettigheter til naturressurser eller områder, er at en person, eller en gård, gjennom arverekke kan vise til at det området har jeg/vi brukt eller der har vi hatt koie/seter i generasjoner. Andre må på individuell basis kunne vise til det samme for at de skal gis rettigheter. Praksis viser at slik har det ikke vært i Manndalen. Det er ikke enkeltpersoner eller den enkelte gård som oppebærer retten til å bruke et spesielt område i Svartskogen. Retten har vært oppebåret kollektivt av folk i Manndalen og ingen har kunnet monopolisere enkeltområder uavhengig av bruk. Spør du folk i Manndalen i dag om f.eks. gårdene nede i dalen hadde faste plasser i Svartskogen, så får du forskjellige svar. Noen sier ja, det var faste plasser, andre sier nei, det var ikke faste plasser. Begge utsagn kan sies å være riktige. I praksis finner vi jo at brukerne kom tilbake til "sine" områder år etter år. Dette kunne også skje fra generasjon til generasjon. Men det var gjennom den aktive bruken at spesielle områder ble respektert av andre brukere. Opphørte bruken, kunne andre gå inn og høste ressursen der. Slik kan vi også si at bruken ikke var fast i den forstand at enkeltbrukerne gjennom sin bruk opparbeidet sedvanemessige rettigheter til ett spesielt område, som vedvarte selv om bruken opphørte. Selv ved faste installasjoner ser vi dette. Seterfjøser som har stått til nedfalls etter at noen har sluttet driften

er blitt revet og ny fjøs bygget på tomten av nye brukere uten nødvendigvis å ha hatt tilknytning til de som hadde den tidligere driften. Den praktiske utøvelsen viser dermed at det er kollektivet, "bygda" Manndalen, som har vært rettighetsbærer til Svartskogen.

Dette ligner også noe på det som er beskrevet om Siida-organisering i de østsamiske områdene (Tanner 1929), hvor ressursområder innenfor Siida-territoriet kunne refordelles mellom familiegrupper. Det er også, slik jeg forstår det, i samsvar med Tønnesen (1977) som poengterer dette prinsippet om bygda som rettighetsbærer til utmarksområder og ikke den enkelte gården, som noe som skiller de samiske bosettingsområdene fra norske områder. Jeg vil anta dette skillet også vil kunne finnes når en sammenligner samiske områder med områder hvor det kvenske elementet kommer sterkt inn.

Sluttord

Til slutt vil jeg si; Svartskogen er et av de klareste eksemplene vi har på en bruks- og forvaltningsform med røtter tilbake i eldre samiske rettsoppfatninger som har overlevd og er videreført inn i moderne tid. Slik sett kan vi gi den merkelappen samisk. Vi ser også at gjennom den praksis vi kan vise til her, har lokal samisk forvaltning og bruk ikke vært ekskluderende i forhold til nordmenn eller kvener som er integrert lokalt. Slik sett ville det være synd om staten fikk medhold i sitt syn om at lokalbefolkningen ikke har noen rettigheter eller at forvaltningen tvinges over i andre former etter påtrykk utenfra. Slik Svartskogen har fungert, står den fram som et levende laboratorium og en modell for hvordan rettigheter i en fastboende samisk sammenheng har blitt forvaltet og kan forvaltes. I dagens situasjon med den til dels opphissede rettighetsdebatten om land og vann, blir verdien av den lokale bruken og forvaltningen av Svartskogen ekstra synlig og viktig.

Det er også et paradoks knyttet til statens posisjon i Svartskog-saken, og man får til dels inntrykk av at statlige myndigheter taler med to tunger. På den ene siden sier de at samiske rettigheter skal utredes, respekteres og utvikles ut fra prinsipper nedfelt i folkerett, grunnlov og samelov. I konkrete saker som Svartskog-saken, avviser staten at rettigheter i forhold til fastboende samers bruk eksisterer eller at dette har særlig med samiske spørsmål å gjøre. Her avviser de i prinsippet også at generelt akseptert rettsanvendelse, som alders tids bruk, har betydning for dokumentert samisk bruk over lang tid. Alders tids bruk og sedvanemessig bruk

er etter mitt syn klart forenlige begreper. Når så staten som her inntar den posisjon at alders tids bruk ikke kan komme til anvendelse ved fastboende samers langvarige bruk, kan en lure på hvilken hensikt det har å utrede samisk sedvanemessig bruk.

Referanser

- Bjerkli, B. og T. Thuen (1998): Om bruken av Svartskogen. Rapport utarbeidet for Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms. Stensilserie A nr.91, SV-fakultetet, Universitetet i Tromsø.
- Bjerkli, B. og T. Thuen (1999): Lokalt eller nasjonalt? Divergerende diskurser om legitimering av rettigheter. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 10:179-192.
- Regjeringsadvokaten (1993): Stevning til Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms. Oslo, 16.06.1993.
- Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms (1999): Sak nr. 2/1998: Kåfjord/Mannalden-feltet. Dom avsagt 5. mars 1999.
- Tanner, V. (1929): *Skotlapparna*. Helsingfors.
- Tønnesen, S. (1977): Om retten til jorden i Finnmark. I Knut Bergsland (red.): *Samene og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst*, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

Samepolitikk etter rettighetssaken

Av Silje Karine Muotka

Mye av den samepolitiske debatten har rettet seg mot Samerettsutvalgets utredning og rettighetssaken den siste tiden. Dette er en sak av stor politisk og prinsipiell betydning for samtiden og ettertiden, og kan selvsagt ikke overfokuseres. Min hensikt her vil være å forsøke å se videre på noen aktuelle samepolitiske saker etter rettighetsdebatten.

Den samiske næringsstrukturen

Etter Alta-saken har man brukt mye tid og midler på institusjonsbygging i det samiske samfunnet. Vi har fått Sametinget med underliggende råd og egne administrasjoner, forskjellige samiske kulturinstitusjoner som f.eks. Varjåt Sàmi Musea og institusjoner som Samisk Senter på Universitetet i Tromsø.

Derfor er det et økende behov for samisk nøkkelkompetanse i samfunnet. Det er en stor utfordring for oss å sette igang en mobilisering slik at vi får utdannet fagfolk til å jobbe i institusjonene våre. Denne prosessen er allerede igang.

Jeg prøver ikke å påstå at det ikke finnes kvalifiserte ansatte i nevnte organisasjoner i dag, for det gjør det i aller høyeste grad. Likevel tror jeg at det ennå er mangel på kompetanse som gjelder generelt i det samiske samfunnet. Økt kompetanse vil gi mange samfunnsmessige ringvirkninger, og rekruttering til høyere utdanning er derfor svært viktig. Slik mobilisering for å styrke høyere utdanning kan naturlig nok gi seg utslag i manglende rekruttering til primærnæringene. Her kan man blant annet nevne undersøkelsen "Ung i Norge" (Siv Kvernmo og Yngve Johansen) som ble gjort på 1994-kullet ved de videregående skolene i Finnmark (og i hele landet for øvrig), der resultatene viste at svært få ungdom i Finnmark kunne tenke seg å jobbe innenfor fiskerinæringen. Årsakene til dette er selvsagt komplekse. Man kan ikke peke ut en årsaksfaktor, men jeg tror iallfall at undersøkelsen kan være ett uttrykk for at unge velger bort primære næringer til fordel for høyere utdanning.

Dette gir alarmerende signaler for fremtiden om man inntar det distrikts-politiske ståstedet. Videre er det skremmende med tanke på infrastrukturen i de samiske områdene, som i stor grad baserer seg på primærnæringer (med unntak av kommunal sektor). Den negative effekten for primærnæringene skyldes nok ikke bare det at man har hatt en institusjonell oppbygging med etablering av nye arbeidsplasser i konkurranse med primærnæringene, men også at den generelle motivasjonen for å satse på primærnæringene ikke er tilstede.

Mange primærnæringer må tilpasse seg verden omkring ved at utøverne må kombinere yrket med annet (deltids-) arbeid. Resultatet av dette kan være at næringene må effektiviseres og moderniseres på en slik måte at endringene vil kunne representere et alvorlig anslag mot næringenes funksjon som kulturbærere.

Vi trenger altså ta en næringspolitisk debatt som har flere forståelser av hva samiske næringer er. Fordi mange samiske ungdommer tar høyere utdanning vil også vår infrastruktur langsomt, og smertefullt gjennomgå en forandring. Også såkalte "moderne" næringer må bli samiske prioriteringsområder. Skal de samiske bosettingsområder overleve, må man se til at de "moderne" næringene blir formet til samiske næringer.

Er dette den endelige fallitterklæringen på primærnæringenes vegne? Nei, det tror jeg absolutt ikke. Jeg tror nok at vi til en viss grad må godta at de samiske primær-næringene utsettes for press med tanke på effektivisering og lønnsomhet. Jeg har ikke så stor tro på permanente subsidier som næringspolitisk virkemiddel, men jeg betrakter subsidier som midler som fungerer godt i en overgangsperiode. Man må våge å kombinere forestillingen om et næringslandskap som består av næringer som i realiteten primært er kulturbærende med satsing på en utvikling av næringer som blant annet har lønnsomhet som et av de overordnede målene.

Om vi kun satser tradisjonelt, risikerer vi et næringsmønster som kan karakteriseres som musealt. Næringen opprettholdes for å bevare visse kulturelle trekk. Derfor er det nokså klart at vi ikke kan opprettholde alle de samiske, tradisjonelle næringene på samme måte som i dag. Noen av våre næringer må tåle de alminnelige "naturlovene" som gjelder næringer i et markedsorientert samfunn. Vi er også nødt å ha en infrastruktur som gjenspeiler større grad

av mangfold. Mangfoldigheten vil gi vekst og nyskapninger, mens institusjonalisering av få, nokså like næringer kan føre til at utviklingen og samfunnet stagnerer.

En debatt om samiske næringer, tradisjon og utvikling har klar sammenheng med det flyttemønsteret som i stadig større grad ser ut til å tømme distriktene (de samiske "sentrene") for ungdommer.

En av de såkalte "moderne" næringene som vi er nødt til å satse på, er informasjonsnæringen. Å beherske mediene og informasjonsflommen er en kamp om folks oppmerksomhet. Noen ganger er det formålstjenlig å styre flommen utenfor saken "sin", mens andre ganger kan det være viktig å få "alle" flomlys rettet mot akkurat din sak. Om det i det hele tatt ER mulig å styre denne flommen, da.

Utviklingen går i retning av at mediene selv ikke lengere kan styre informasjonsflommen i like stor grad som før, fordi den i større og større grad publiseres utenfor de "tradisjonelle" medier, og av også andre aktører enn de profesjonelle. Folk kan i stor grad velge mye av informasjonen man vi ha, og også intensivere flommen om informasjon i den grad man selv ønsker.

Det er ikke bare internett, intranett og nyhetsgrupper ("news groups") som kan være et redskap for å skille ut hvilken informasjon akkurat du vil ha. Også medier som TV blir nærmest innhentet av folks krav om å selv få velge hva de vil se. Digital TV er et av de momentene som viser et medium i endring, men også nisjekanalene (f.eks "Animal Planet", "National Geographic") er et eksempel på dette. I tillegg er radioen stadig mer nisjepreget; P3, "Alltid Nyheter" osv. Dette er bare eksempler for å vise en tendens, og det finnes mange flere eksempler man kunne ha nevnt her.

Vi må altså se til at våre folk velger utdanning som går på informasjons-behandling og teknologi. Det er ikke bare snakk om journalister, men også yrker som grafikere, datafolk, reklamefolk og kunstnere. Konkurransen på dette feltet vil skjerpes fremover. Her skjer ting så raskt at man alltid vil slite med å innhente forspranget om man ikke intensiverer satsingen. Det er ikke bare rekruttering til slik utdanning som er et aktuelt felt, også etableringen av nye

fagområder, og nye sammensetninger av fag er strategier som vil øke muligheten for å lykkes med å beherske morgendagens aller viktigste strategiske virkemiddel. At man får samisk journalistutdanning er selvsagt svært viktig og et positivt signal på at man ser hvilken nøkkelrolle kommunikasjonssektoren får i fremtiden.

Men det er ikke bare formell utdanning som er viktig innenfor informasjons-teknologien. Mange har gjort et banebrytende arbeid på grunnlag av egen nysgjerrighet og interesse. Derfor er man nødt å prioritere disse "nye" mediene i forhold til barn og unge. I dag er mye av "den samiske" satsingen orientert mot å "bygge" opp kunnskap om den samiske kulturen, slik den var før. Man sier kanskje at barna uansett vil lære seg mekanismer som det moderne samfunnet representerer. Jeg tror at gamle kulturuttrykk som har "livets rett" vil få sin renessanse om man lar unge folk få leke seg med dem i forhold til ny teknologi. Disse "kulturelle hybridene" kan faktisk være nøkkelen til en levende og dynamisk samisk kultur i fremtiden.

Politisering av ungdom - nøkkelen til et fremgangsrikt samisk samfunn ?

Jeg har en personlig teori om at foreldregenerasjonen ubevisst har unnlatt å politisere ungdommen. Hvorfor vet jeg ikke. Kanskje det er frykten for å miste posisjoner? Eller kan folk sitte i verv og organisasjoner lengere på grunn av at de har bedre helse enn før, og bedre praktiske ordninger som for eksempel permisjoner for politisk arbeid ? Det kan også være at det har vært et felt som man har vært nødt til å "rasjonalisere" bort, fordi man har hatt andre oppgaver som har vært mer presserende. Eller det at eldre mennesker kort sagt er bedre politikere.... Men det er noe jeg ikke tror på selv.

Vi i voksgenerasjonen har et ansvar for å stimulere våre barn og vår ungdom til å ta politiske initiativ for å være med på å påvirke samfunnet slik vi ønsker det skal bli. Det gjelder både fordeling av goder og byrder. De gruppene som har mange politiserte aktører får gjennomslag for sine saker i kampen om de knappe godene. Kort sagt ligger det en meget sterk "egeninteresse", men også en moralsk forpliktelse man som foreldre/voksne har. Graden av politisering bidrar blant annet til at våre etterkommere får et bedre utgangspunkt i "kampen om de knappe goder". Videre er det barna og de unge som bærer ansvaret for å tale vår sak, når vi ikke lenger er i stand til å gjøre det like vitalt som vi gjør i dag.

Det finnes en ordning jeg har veldig stor tro på; og det er Samisk Kulturråds satsing som heter "Dåjmalas manat", der barn kan søke om penger til å gjennomføre prosjekter selv. Om prosjektet kan stimulerer til "politisering" av barna, vet jeg ikke ennå.. Men ordningen inspirerer nok barn til aktivt å forsøke å endre sine omgivelser i den retning de selv måtte ønske.

En annen måte å politisere folk på er å verve dem til organisasjonsarbeid. Man har i dette landet hatt tradisjoner for å være blant de mest organiserte folk i verden, og det finnes stort sett en særorganisasjon for hver eneste interesse man måtte ha. Også i den samiske verdenen ser man at det vokser frem stadig flere organisasjoner. Selv om vi altså har et konglomerat av organisasjoner i landet, så er det en annen trend som viser at tilgangen på aktører i disse organisasjonene blir stadig mindre. Ungdommer "vil" ikke være med i organisasjoner, eller ser ut til å være mer opptatt av sine individuelle livssituasjoner fremfor å arbeide for vårt "felles" beste. Ungdom virker tilsynelatende å være mer opptatt av enkeltsaker enn å være med i noen politiske partier. (Dette i følge forskingen til Tormod Øia, ved UNGFORSK) Hvorfor man får en slik mangel på aktører hersker det nok mange ulike teorier om. Her får vil jeg bare peke på problemet som en av de utfordringene som vi er nødt å gjøre noe med. Jeg tror nemlig at det er organisasjonene, nettverkene og den treningen som samfunnsmedlemmene får gjennom organisasjonsarbeid som danner grunnsteinen for et fremgangsrikt samfunn. Dette er en av nøklene for at samiske næringer og kultur skal kunne videreutvikles og revitaliseres.

Man trenger ikke nødvendigvis rekruttere til samepolitiske organisasjoner. Jeg tror at man blir dyktige administratorer og initiativtakere ved å drive med organisasjonsarbeid generelt.

Jeg tror også at globaliseringen i kjølvannet av teknologien vil gjøre at man trenger å satse bevisst på å fremme organisasjonsånden blant våre ungdommer. Dette kan gjøres ved at man setter igang kurs/utdanninger/ordninger slik at unge mennesker vil være i stand til å fremme sine egne interesser og samenes interesse som folk. Med andre ord; "good will ambassadører" eller "samiske diplomater" som kan knytte verdifulle kontakter i utlandet og innlandet, samt skape sympati for våre saker internasjonalt og nasjonalt. Ett eksempel på at

dette kan være en vellykket strategi er delegasjonen av svenske samer som fikk svensk tømmer stemplet som "ikke miljøvennlig" av World Wildlife Foundation, da tømmervirksomheten kom i konflikt med reindriften.

Våre samiske politikere har et ansvar for å møte utspill som til en hver tid reises gjennom offentligheten, og det på en slik måte at vanlige folk kan få innsikt i de politiske sakene. Dette er helt nødvendig om man skal mobilisere den samiske befolkningen til å engasjere seg i samiske saker og å støtte opp om de samiske politikerne. Man må få til en debatt omkring politikken som føres, den gamle taktikken med at man tier i hjel vanskelige debatter og saker, og heller bare satser på at folkets vilje skal avgjøres på bakgrunn av mer eller mindre avanserte former for "word of mouth", strekker ikke til lenger.

I det samfunnet som vi har i dag virker det merkelig bakstrevsk å skulle sitte med informasjon "for seg selv". Med få grep har man muligheten til å avklare hva man virkelig mener, og å nå frem til en stor mengde folk med "dine egne ord". Makten som tidligere ble kalt den fjerde statsmakt, nemlig pressen, trenger ikke nødvendigvis være mellomledet som siler ut og sorterer informasjonen for folk flest. Dette kan man gjøre selv; både informere og motta informasjon som man er interessert i. Utviklingen her krever at våre politikere blir flinkere informasjonsfolk, og at vi lærer oss hvordan flommen av informasjon fungerer.

Det er en mengde "nye" næringssektorer som vil vise seg som viktige for det samiske samfunnet. Men for at vi skal kunne få til en formålstjenlig satsing er det viktig at vi også letter blikket fra de tradisjonelle næringene, og tar fatt på den utfordringen det er å skulle omforme moderne næringer til samiske næringer.